

FELTÉTEL NÉLKÜLI OPTIMALIZÁLÁS ALGORITMUSAI

DR. NAGY TAMÁS
egyetemi docens

Miskolci Egyetem
Alkalmazott Matematikai Tanszék

„A bemutatott kutató munka a TÁMOP-4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001 jelű projekt részeként az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg”

„This research was carried out as part of the TAMOP-4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001 project with support by the European Union, co-financed by the European Social Fund.”

Miskolc, 2012

Tartalomjegyzék

1	Bevezetés	3
2	Newton típusú módszerek	3
2.1	Newton módszer	3
2.2	Levenberg-Marquardt módszer (módosított Newton módszer)	8
2.3	Trust region módszer	9
2.4	Kvázi Newton módszerek	9
3	Vonalmenti minimumkereső eljárások	15
3.1	Egyváltozós minimumkereső eljárások	16
3.1.1	Szimultán keresés	17
3.1.2	Szekvenciális keresés	18
3.1.3	Deriváltakat használó egyváltozós kereső eljárások	26
3.2	Többváltozós vonalmenti kereső eljárások	29
3.2.1	Deriváltakat nem használó többváltozós vonalmenti kereső eljárások	29
3.2.2	Deriváltakat használó többváltozós vonalmenti kereső eljárások	35

1. Bevezetés

Tekintsük a $\min \{f(\mathbf{x}) : \mathbf{x} \in \mathbb{R}^n\}$ többváltozós feltétel nélküli minimalizálási feladatot. E feladat megoldására leggyakrabban az alábbi két módszer család valamelyikét alkalmazzuk. Az egyiknél a $\nabla f(\mathbf{x}) = \mathbf{0}$ szükséges feltételt, mint egyenletrendszert valamilyen gyökkereső eljárással megoldjuk, a másiknál pedig a vonalmenti minimumkereső eljárásokat alkalmazzuk. A $\nabla f(\mathbf{x}) = \mathbf{0}$ egyenletrendszer megoldására a Newton típusú módszereket ismertetjük. A vonalmenti kereső eljárások közül többet is bemutatunk, egyrészt azokat a módszereket, amelyek nem használják a deriváltakat ill. azokat, amelyeknél megköveteljük a minimalizálandó függvény differenciálhatóságát. Vegyük sorra ezeket a módszereket.

2. Newton típusú módszerek

2.1. Newton módszer

Először egyenletrendszer megoldására mutatjuk be a Newton módszert, majd utána optimalizálási feladat megoldására alkalmazzuk.

Legyenek $f_1, f_2, \dots, f_m : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ többváltozós differenciálható valós függvények. Tekintjük az alábbi m egyenletből álló egyenletrendszert:

$$\begin{aligned} f_1(\mathbf{x}) &= 0 \\ f_2(\mathbf{x}) &= 0 \\ &\dots \\ f_m(\mathbf{x}) &= 0 \end{aligned}$$

Közelítsük ezeket a függvényeket a többváltozós valós függvényekre megismert elsőfokú Taylor polinommal egy $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ helyen, azaz

$$\begin{aligned} f_1(\mathbf{x}) &\approx f_1(\mathbf{x}_k) + \nabla f_1(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x} - \mathbf{x}_k) \\ f_2(\mathbf{x}) &\approx f_2(\mathbf{x}_k) + \nabla f_2(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x} - \mathbf{x}_k) \\ &\dots \\ f_m(\mathbf{x}) &\approx f_m(\mathbf{x}_k) + \nabla f_m(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x} - \mathbf{x}_k) \end{aligned}$$

Az egyszerűbb írásmód végett térjünk át a mátrix-vektoros jelölésre. Legyen $\mathbf{F} : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^m$, az $\mathbf{F}$ vektor elemei legyenek az $f_1(\mathbf{x}), f_2(\mathbf{x}), \dots, f_m(\mathbf{x})$ függvények. Legyen továbbá a $\mathbf{J}(\mathbf{x}_k)$ $m \times n$ -es mátrix olyan, amelynek i -edik sorvektora az i -edik függvény $\mathbf{x}_k$ pontbeli gradiense, azaz $\mathbf{J}(\mathbf{x}_k) = \nabla \mathbf{F}(\mathbf{x}_k)$. Ezt a mátrixot Jacobi mátrixnak nevezzük. Ekkor a fenti formulák az alábbi mátrix-vektoros formában írhatók:

$$\mathbf{F}(\mathbf{x}) \approx \mathbf{F}(\mathbf{x}_k) + \mathbf{J}(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x} - \mathbf{x}_k).$$

Válasszuk meg az $\mathbf{x}_{k+1}$ -edik közelítést úgy, hogy a közelítő Taylor polinom zérus legyen, azaz

$$\mathbf{F}(\mathbf{x}_k) + \mathbf{J}(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k) = \mathbf{0},$$

ebből pedig $\mathbf{x}_{k+1}$ -et az alábbi lineáris egyenletrendszer megoldása szolgáltatja:

$$\mathbf{J}(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k) = -\mathbf{F}(\mathbf{x}_k).$$

Amennyiben a $\mathbf{J}(\mathbf{x}_k)$ mátrix négyzetes (az egyenletek száma megegyezik a változók számával) és létezik inverze, úgy az

$$\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k - \mathbf{J}(\mathbf{x}_k)^{-1}\mathbf{F}(\mathbf{x}_k).$$

formulát is használhatjuk a következő közelítés számítására.

A Newton módszer tehát az alábbiakból áll. Kiindulunk egy tetszőleges $\mathbf{x}_1 \in \mathbb{R}^n$ vektorból és a

$$\begin{aligned} \mathbf{J}(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k) &= -\mathbf{F}(\mathbf{x}_k) \quad \text{ill.} \\ \mathbf{x}_{k+1} &= \mathbf{x}_k - \mathbf{J}(\mathbf{x}_k)^{-1}\mathbf{F}(\mathbf{x}_k) \end{aligned}$$

iterációs formulák valamelyikével meghatározzuk az $\mathbf{x}_2, \mathbf{x}_3, \dots, \mathbf{x}_k, \dots$ sorozatot. Az eljárást addig folytatjuk, amíg két egymást követő közelítés távolsága egy pontossági tűrés (ε) alá nem esik, azaz $\|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| < \varepsilon$. Természetesen más terminálási módszereket is alkalmazhatunk.

Most alkalmazzuk a Newton módszert a feltétel nélküli optimalizálásra, azaz keressük az $f : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$, vagyis egy n változós valós függvény minimumát. Mint tudjuk a lokális minimum szükséges feltétele $\nabla f(\mathbf{x}) = \mathbf{0}$. Ez pedig nem más mint egy n változós n egyenletből álló egyenletrendszer. Ennek megoldására pedig rendelkezésünkre áll az előzőekben vázolt Newton módszer, egyszerűen $\mathbf{F}(\mathbf{x})$ helyébe $\nabla f(\mathbf{x})$ -et kell írunk. A Jacobi mátrix ebben az esetben olyan mátrix lesz, amelynek i -edik sorvektora nem más, mint az $f(\mathbf{x})$ függvény gradiense i -edik elemének a gradiense, azaz $\mathbf{H}(\mathbf{x}) = \nabla \nabla f(\mathbf{x}) = \nabla^2 f(\mathbf{x})$. Ez a mátrix pedig nem más, mint az $f(\mathbf{x})$ függvény $\mathbf{H}(\mathbf{x})$ Hesse mátrixa.

Az $f(\mathbf{x})$ függvény minimumának meghatározására szolgáló Newton módszer tehát az alábbiakból áll. Kiindulunk egy tetszőleges $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ ($k = 1$) vektorból és a

$$\mathbf{H}(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k) = -\nabla f(\mathbf{x}_k).$$

lineáris egyenletrendszer megoldásából meghatározzuk a következő, azaz az $\mathbf{x}_{k+1}$ közelítést. A $\mathbf{H}(\mathbf{x})$ Hesse mátrix, mint tudjuk négyzetes, amennyiben viszont létezik az inverze, akkor az

$$\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k - \mathbf{H}(\mathbf{x}_k)^{-1}\nabla f(\mathbf{x}_k)$$

formula is használható. Mindkét formula a Newton módszert írja le, de célszerűnek tartjuk bevezetni a Newton I. és a Newton II. módszert, mert később szó lesz a kvázi Newton módszerekről és ezeket a módszereket a közölt két formulából vezetjük le. Továbbá célszerű bevezetni az

$$\mathbf{s}_k = \mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k$$

különbségvektort, amely tehát az ismeretlen $\mathbf{x}_{k+1}$ közelítés és az előző $\mathbf{x}_k$ közelítés különbsége. Ebben az esetben ennek a különbségvektornak a meghatározására az alábbi formulákat használjuk:

Newton I. módszer esetén

$$\mathbf{H}(\mathbf{x}_k)\mathbf{s}_k = -\nabla f(\mathbf{x}_k),$$

Newton II. módszer esetén

$$\mathbf{s}_k = -\mathbf{H}(\mathbf{x}_k)^{-1}\nabla f(\mathbf{x}_k).$$

Az $\mathbf{s}_k$ különbségvektor ismeretében az

$$\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k + \mathbf{s}_k$$

formulával kapjuk a következő közelítést.

Megjegyezzük, hogy az $f(\mathbf{x})$ függvény minimumának meghatározására szolgáló Newton módszert levezethetjük a következőképpen is. Tekintsük az $f(\mathbf{x})$ függvény másodfokú Taylor polinomját az $\mathbf{x}_k$ pontban. Jelölje ezt $q(\mathbf{x})$, amely az alábbi

$$q(\mathbf{x}) = f(\mathbf{x}_k) + \nabla f(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x} - \mathbf{x}_k) + \frac{1}{2}(\mathbf{x} - \mathbf{x}_k)\mathbf{H}(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x} - \mathbf{x}_k).$$

Határozzuk meg $q(\mathbf{x})$ minimumát. Mint tudjuk a minimum szükséges feltétele $\nabla q(\mathbf{x}) = \mathbf{0}$ Elvégezve a gradiensképzést, kapjuk hogy

$$\nabla f(\mathbf{x}_k) + \mathbf{H}(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x} - \mathbf{x}_k) = \mathbf{0},$$

amelyből a Newton módszerre korábban kapott formula adódik.

Példa:

Határozzuk meg az

$$f(x_1, x_2) = x_1^2 + 2x_1x_2 + x_2 - 6x_1 - 8x_2 + 2$$

függvény minimumát Newton módszerrel az $\mathbf{x}_1 = [0, 0]$ startvektorból kiindulva!

Megoldás:

A gradiensvektor és a Hesse mátrix a következő:

$$\nabla f(\mathbf{x}) = \begin{bmatrix} 2x_1 + 2x_2 - 6 \\ 2x_1 + 4x_2 - 8 \end{bmatrix}, \quad \mathbf{H}(\mathbf{x}) = \begin{bmatrix} 2 & 2 \\ 2 & 4 \end{bmatrix}.$$

Ezeknek az $\mathbf{x}_1$ pontbeli értékeik a következők:

$$\nabla f(\mathbf{x}_1) = \begin{bmatrix} -6 \\ -8 \end{bmatrix}, \quad \mathbf{H}(\mathbf{x}_1) = \begin{bmatrix} 2 & 2 \\ 2 & 4 \end{bmatrix}.$$

Az $\mathbf{s}_1 = [s_1, s_2]$ ismeretlen különbségvektort meghatározó $\mathbf{H}(\mathbf{x}_1)\mathbf{s}_1 = -\nabla f(\mathbf{x}_1)$ lineáris egyenletrendszer vektor-mátrixos formában:

$$\begin{bmatrix} 2 & 2 \\ 2 & 4 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} s_1 \\ s_2 \end{bmatrix} = - \begin{bmatrix} -6 \\ -8 \end{bmatrix},$$

skaláris formában:

$$\begin{aligned} 2s_1 + 2s_2 &= 6 \\ 2s_1 + 4s_2 &= 8 \end{aligned}$$

A lineáris egyenletrendszer megoldását sokféleképpen meghatározhatjuk, például pivotálással vagy a két egyenletet kivonva egymásból. A megoldás: $2s_2 = 2$, $2s_1 = 6 - 2s_2$, ezekből a keresett különbségvektor $\mathbf{s}_1 = [2, 1]$.

Az $\mathbf{s}_1 = [s_1, s_2]$ különbségvektor meghatározására szolgáló lineáris egyenletrendszert a Hesse mátrix inverzének segítségével is megoldhatjuk, így egy mátrix és egy vektor szorzásával kapjuk a megoldást (Newton II. formula: $\mathbf{s}_k = -\mathbf{H}(\mathbf{x}_k)^{-1} \nabla f(\mathbf{x}_k)$), de az invertálást el kell végezni. Az invertálást pivotálással is végezhetjük, de a 2×2 -es mátrix inverze egyszerűen számolható, mégpedig úgy, hogy a főátlóban lévő elemeket felcseréljük, a mellékátlóban lévő elemeknek pedig az előjelét váltjuk ellenkezőre és minden elemet elosztunk a mátrix determinánsával. A Hesse mátrix inverze:

$$\mathbf{H}(\mathbf{x}_1)^{-1} = \frac{1}{4} \begin{bmatrix} 4 & -2 \\ -2 & 2 \end{bmatrix}.$$

A megoldás

$$\mathbf{s}_1 = -\mathbf{H}(\mathbf{x}_1)^{-1} \nabla f(\mathbf{x}_1) = -\frac{1}{4} \begin{bmatrix} 4 & -2 \\ -2 & 2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -6 \\ -8 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2 \\ 1 \end{bmatrix}$$

Az $\mathbf{s}_1$ különbségvektor ismeretében a következő közelítés: $\mathbf{x}_2 = \mathbf{x}_1 + \mathbf{s}_1 = [0, 0] + [2, 1] = [2, 1]$.

A példában azt tapasztaltuk, hogy egyetlen lépésben megkaptuk az optimális megoldást. Könnyen ellenőrizhető, hogy az optimumpont $\bar{\mathbf{x}} = [2, 1]$. Az optimális célfüggvény érték $f_{\min} = -8$. Ez mindig így van, ha a minimalizálandó függvény kvadratikus és konvex. Emlékezzünk a Newton módszer második levezetésére, amikor az $f(\mathbf{x})$ függvényt annak másodfokú Taylor polinomjával helyettesítettük, ez pedig kvadratikus függvényeknél mindig önmagával egyezik meg.

Példa:

Határozzuk meg az

$$f(x_1, x_2) = x_1^4 x_2^2 + 2x_1^2 x_2^2 + 17$$

függvény minimumát Newton módszerrel az $\mathbf{x}_1 = [1, -1]$ startvektorból kiindulva!

Megoldás:

A gradiensvektor és a Hesse mátrix a következő:

$$\nabla f(\mathbf{x}) = \begin{bmatrix} 4x_1^3 x_2^2 + 4x_1 x_2^2 \\ 2x_2 x_1^4 + 4x_2 x_1^2 \end{bmatrix}, \quad \mathbf{H}(\mathbf{x}) = \begin{bmatrix} 12x_1^2 x_2^2 + 4x_2^2 & 8x_2 x_1^3 + 8x_2 x_1 \\ 8x_2 x_1^3 + 8x_2 x_1 & 2x_1^4 + 4x_1^2 \end{bmatrix}.$$

Ezeknek az $\mathbf{x}_1$ pontbeli értékeik a következők

$$\nabla f(\mathbf{x}_1) = \begin{bmatrix} 8 \\ -6 \end{bmatrix}, \quad \mathbf{H}(\mathbf{x}_1) = \begin{bmatrix} 16 & -16 \\ -16 & 6 \end{bmatrix}.$$

A megoldandó lineáris egyenletrendszer: $\mathbf{H}(\mathbf{x}_k) \mathbf{s}_k = -\nabla f(\mathbf{x}_k)$, amely az $\mathbf{s}_1 = [s_1, s_2]$ ismeretlen különbségvektor két koordinátájára az alábbi:

$$\begin{aligned} 16s_1 - 16s_2 &= -8 \\ -16s_1 + 6s_2 &= 6 \end{aligned}$$

A megoldás, azaz az $\mathbf{x}_1$ vektorhoz tartozó $\mathbf{s}_1$ különbségvektor $\mathbf{s}_1 = \left[-\frac{3}{10}, \frac{2}{10}\right]$, vagy az inverz segítségével való egyenletrendszer megoldással:

$$\mathbf{s}_1 = -\mathbf{H}(\mathbf{x}_1)^{-1} \nabla f(\mathbf{x}_1) = -\frac{1}{-160} \begin{bmatrix} 6 & 16 \\ 16 & 16 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 4 \\ -3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -\frac{3}{10} \\ \frac{2}{10} \end{bmatrix}.$$

Az $\mathbf{x}_2$ közelítés: $\mathbf{x}_2 = \mathbf{x}_1 + \mathbf{s}_1 = [1, -1] + \left[-\frac{3}{10}, \frac{2}{10}\right] = \left[-\frac{7}{10}, \frac{8}{10}\right]$.

Láthatjuk, hogy közelebb kerültünk az optimumhoz. További lépéseket nem végzünk, mivel a módszer lényegét bemutattuk.

Példa:

Határozzuk meg az

$$f(x_1, x_2) = -(x_1^2 + x_2^2 - 2x_1 - 4x_2 + 6)^{-1}$$

függvény minimumát Newton módszerrel az $\mathbf{x}_1 = [0, 1]$ startvektorból kiindulva!

Megoldás:

A gradiensvektor és a Hesse mátrix a következő:

$$\begin{aligned} \nabla f(\mathbf{x}) &= \begin{bmatrix} \frac{2x_1-2}{(x_1^2+x_2^2-2x_1-4x_2+6)^2} \\ \frac{2x_2-4}{(x_1^2+x_2^2-2x_1-4x_2+6)^2} \end{bmatrix}, \\ \mathbf{H}(\mathbf{x}) &= \begin{bmatrix} \frac{2(x_1^2+x_2^2-2x_1-4x_2+6)-2(2x_1-2)^2}{(x_1^2+x_2^2-2x_1-4x_2+6)^3} & -\frac{2(2x_1-2)(2x_2-4)}{(x_1^2+x_2^2-2x_1-4x_2+6)^3} \\ -\frac{2(2x_1-2)(2x_2-4)}{(x_1^2+x_2^2-2x_1-4x_2+6)^3} & \frac{2(x_1^2+x_2^2-2x_1-4x_2+6)-2(2x_2-4)^2}{(x_1^2+x_2^2-2x_1-4x_2+6)^3} \end{bmatrix}. \end{aligned}$$

Az $\mathbf{x}_1$ pontbeli értékeik pedig

$$\nabla f(\mathbf{x}_1) = \begin{bmatrix} -\frac{2}{9} \\ -\frac{2}{9} \end{bmatrix}, \quad \mathbf{H}(\mathbf{x}_1) = \begin{bmatrix} -\frac{2}{27} & -\frac{8}{27} \\ -\frac{8}{27} & -\frac{2}{27} \end{bmatrix}.$$

A megoldandó lineáris egyenletrendszer az $\mathbf{s}_1$ vektor két koordinátájára

$$\begin{aligned} -\frac{2}{27}s_1 - \frac{8}{27}s_2 &= \frac{2}{9} \\ -\frac{8}{27}s_1 - \frac{2}{27}s_2 &= \frac{2}{9} \end{aligned}$$

A megoldás, azaz az $\mathbf{x}_1$ vektorhoz tartozó $\mathbf{s}_1$ különbségvektor $\mathbf{s}_1 = \left[-\frac{3}{5}, -\frac{3}{5}\right]$, vagy

$$\begin{aligned} \mathbf{s}_1 &= -\mathbf{H}(\mathbf{x}_1)^{-1}\nabla f(\mathbf{x}_1) = -\left(-\frac{2}{9}\right) \left(-\frac{2}{27} \begin{bmatrix} 1 & 4 \\ 4 & 1 \end{bmatrix}\right)^{-1} \begin{bmatrix} 1 \\ 1 \end{bmatrix} = \\ &= -\left(-\frac{2}{9}\right)\left(-\frac{27}{2}\right)\frac{1}{15} \begin{bmatrix} 1 & -4 \\ -4 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 \\ 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -\frac{3}{5} \\ -\frac{3}{5} \end{bmatrix}. \end{aligned}$$

amelyből az $\mathbf{x}_2$ közelítés $\mathbf{x}_2 = \mathbf{x}_1 + \mathbf{s}_1 = \mathbf{x}_1 + \mathbf{s}_1 = [0, 1] + \left[-\frac{3}{5}, -\frac{3}{5}\right] = \left[-\frac{3}{5}, \frac{2}{5}\right]$.

Azt tapasztaljuk, hogy távolodunk az optimumponttól, a célfüggvényérték pedig nem csökken, hanem növekszik. Könnyen ellenőrizhető, hogy az optimumpont $\bar{\mathbf{x}} = [1, 2]$. Az $\mathbf{x}_2$ új közelítéshez tartozó célfüggvény érték $f(\mathbf{x}_2) = -\frac{25}{153} \approx -0.16$ nagyobb lett, mint a kezdőponthoz tartozó $f(\mathbf{x}_1) = -\frac{1}{3} \approx -0.33$ célfüggvény érték, a minimumérték pedig $f_{\min} = -\frac{1}{5} = 0.20$.

A Newton módszer alkalmazásánál, mint e példa is mutatta, előfordulhat, hogy a Newton módszer nem konvergál az optimumponthoz. Ezen próbál segíteni az alábbi két módszer. Ezen módszerek mellett az is segít, ha a Newton módszert összekapcsoljuk egy vonalmenti optimalizálással. Ezt be is fogjuk mutatni a későbbiekben, ennek a példának a megoldásával.

Megjegyzés:

A három példamegoldásban az olvasónak bizonyára feltűntek azonos jelölések, mint például az $\mathbf{x}_1, x_1, \mathbf{x}_2, x_2, \mathbf{s}_1, s_1$. A félkövér betű mindig vektort jelöl, a normál betű pedig skalárt, általában vektorkoordinátát jelöl. A további példákban is ezt a jelölést alkalmazzuk, de ezen megjegyzés alapján a továbbiakban az olvasónak nem okozhat gondot a formulák jó értelmezése. Ha az olvasót ez mégis zavarja, akkor használhatja a vektorok megkülönböztetésére a felső indexet, ez hasznos lehet a nem nyomtatott, kézi írásnál.

2.2. Levenberg-Marquardt módszer (módosított Newton módszer)

Legyen adott az $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ közelítő vektor és a $\mathbf{H}(\mathbf{x}_k)$ Hesse mátrix. A Hesse mátrixot helyettesítsük egy $\mathbf{B}$ szimmetrikus pozitív definit mátrix-szal, amelyet a következőképpen definiálunk

$$\mathbf{B} = \mathbf{H}(\mathbf{x}_k) + \varepsilon_k \mathbf{E},$$

ahol $\varepsilon_k > 0$ paraméter, az $\mathbf{E}$ pedig az egységmátrix. Ezzel a módosítással megnöveljük a Hesse mátrix főátlójában lévő elemek értékét. A Newton módszerben az $\mathbf{s}_k$ meghatározása a

$$\mathbf{B}\mathbf{s}_k = (\mathbf{H}(\mathbf{x}_k) + \varepsilon_k \mathbf{E})\mathbf{s}_k = -\nabla f(\mathbf{x}_k)$$

lineáris egyenletrendszer megoldására fog módosulni. Az algoritmus során az ε_k paramétert módosítjuk, mégpedig egy arány függvényében. Ez az arány az $\mathbf{x}_{k+1}$ és $\mathbf{x}_k$ pontokbeli függvényértékek különbségének hányadosa, számlálóban a minimalizálandó függvény, nevezőben pedig annak kvadratikusan közelítő függvénye szerepel. Legyen ez az arány r_k , képletben

$$r_k = \frac{f(\mathbf{x}_{k+1}) - f(\mathbf{x}_k)}{q(\mathbf{x}_{k+1}) - q(\mathbf{x}_k)}.$$

Levenberg és Marquardt az alábbi eljárást javasolta:

Induló lépés ($k = 1$): Kiindulunk egy tetszőleges $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ vektorból és egy $\varepsilon_k > 0$ paraméterből.

Közbülső lépés:

1. Kísérletet teszünk a $\mathbf{B} = \mathbf{H}(\mathbf{x}_k) + \varepsilon_k \mathbf{E}$ mátrix Cholesky felbontására. Ha nem sikerül az $\mathbf{L}\mathbf{L}^T$ felbontás, akkor az ε_k paraméter értékét négyszeresére növeljük, azaz: $\varepsilon_k := 4\varepsilon_k$. Addig folytatjuk a kísérletet a Cholesky felbontásra és vele párhuzamosan az ε_k értékének módosítását, amíg nem sikerül az $\mathbf{L}\mathbf{L}^T$ felbontás.

2. Ha sikerül az $\mathbf{L}\mathbf{L}^T$ felbontás, azaz a $\mathbf{H}(\mathbf{x}_k) + \varepsilon_k \mathbf{E}$ mátrix pozitív definit, akkor megoldjuk az $\mathbf{L}\mathbf{L}^T \mathbf{s}_k = -\nabla f(\mathbf{x}_k)$ egyenletrendszert $\mathbf{s}_k$ -ra.

3. Meghatározzuk a következő közelítést: $\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k + \mathbf{s}_k$.

4. Megállunk, ha $\|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| < \varepsilon$, egyébként folytatjuk az eljárást a következő sorral.

5. Kiszámítjuk az r_k arányt.

Ha $0 < r_k < 0.25$, akkor legyen $\varepsilon_{k+1} = 4\varepsilon_k$.

Ha $r_k > 0.75$, akkor legyen $\varepsilon_{k+1} = \frac{1}{2}\varepsilon_k$.

Ha $0.25 \leq r_k \leq 0.75$, akkor legyen $\varepsilon_{k+1} = \varepsilon_k$.

Ha $r_k \leq 0$, akkor legyen $\varepsilon_{k+1} = 4\varepsilon_k$ és az $\mathbf{x}_{k+1}$ értékét visszaállítjuk $\mathbf{x}_k$ -ra, azaz $\mathbf{x}_{k+1} := \mathbf{x}_k$.

6. Folytatjuk az eljárást, $k := k + 1$.

2.3. Trust region módszer

Minden $\mathbf{x}_k$ közelítéshez definiálunk egy megbízhatósági tartomány (trust region) a következőképpen:

$$\Omega_k = \{\mathbf{x} : \|\mathbf{x} - \mathbf{x}_k\| \leq \Delta_k\},$$

ahol $\Delta_k > 0$ trust region paraméter. Ebben a tartományban keressük az $\mathbf{x}_{k+1}$ közelítést, mégpedig a $q(\mathbf{x})$ kvadratikus közelítő függvény minimumaként. Itt az algoritmus során a Δ_k paramétert módosítjuk, hasonlóan a módosított Newton módszernél látottakhoz.

Trust region módszer algoritmus:

Induló lépés ($k = 1$): Kiindulunk egy tetszőleges $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ vektorból és egy $\Delta_k > 0$ paraméterből.

Közbülső lépés:

1. Megoldjuk a $\min \{q(\mathbf{x}) : \mathbf{x} \in \Omega_k\}$ optimalizálási feladatot, legyen az optimális megoldás $\mathbf{x}_{k+1}$.
2. Megállunk, ha $\|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| < \varepsilon$, egyébként folytatjuk az eljárást a következő sorral.
3. Kiszámítjuk az r_k arányt.
4. Ha $0 < r_k < 0.25$, akkor legyen $\Delta_{k+1} = \|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| / 4$.
Ha $r_k > 0.75$ és $\|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| = \Delta_k$ (az $\mathbf{x}_{k+1}$ a trust region határán van), akkor legyen $\Delta_{k+1} = 2\Delta_k$.
Ha a fenti két eset egyike sem áll fenn, akkor legyen $\Delta_{k+1} = \Delta_k$.
Ha $r_k \leq 0$, akkor legyen $\Delta_{k+1} = \|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| / 4$ és az $\mathbf{x}_{k+1}$ értékét visszaállítjuk $\mathbf{x}_k$ -ra, azaz $\mathbf{x}_{k+1} := \mathbf{x}_k$.
5. Folytatjuk az eljárást, $k := k + 1$.

2.4. Kvázi Newton módszerek

A Newton módszernek **egyenletrendszer** megoldására szolgáló változata esetén szükségünk van az adott pontban a Jacobi mátrixra ill. **optimalizálás** esetén a Hesse mátrixra. A kvázi Newton módszereknél ezeket az elsőrendű ill. a másodrendű deriváltakat nem számítjuk ki, hanem helyette egy egyszerű képlettel számítjuk ki azok közelítését. Tekintsük az $\mathbf{F}(\mathbf{x}) = \mathbf{0}$ egyenletrendszert, ahol $\mathbf{F} : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^m$. Ha az $\mathbf{F}$ függvényt az $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ pontbeli elsőfokú Taylor polinommal közelítjük, akkor az $\mathbf{x}_{k+1}$ pontban a függvényérték a közelítése

$$\mathbf{F}(\mathbf{x}_{k+1}) \approx \mathbf{F}(\mathbf{x}_k) + \mathbf{J}(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k).$$

Mivel a mi feladatunk alapvetően egy $f : \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}$ függvény minimumának a meghatározása, ezért a kvázi Newton módszerhez szükséges levezetéseket csak optimalizálás esetére végezzük el. A szükséges feltétel szerint az optimalizálásban a $\nabla f(\mathbf{x}) = \mathbf{0}$ egyenletrendszert kell megoldani, tehát a fenti összefüggés az alábbiakra módosul

$$\nabla f(\mathbf{x}_{k+1}) \approx \nabla f(\mathbf{x}_k) + \mathbf{H}(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k).$$

Vezessük be az $\mathbf{y}_k$ jelölést a gradiensek különbségére, az $\mathbf{s}_k$ jelölést pedig az $\mathbf{x}$ vektorok különbségére, azaz legyen

$$\begin{aligned} \mathbf{s}_k &= \mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k \\ \mathbf{y}_k &= \nabla f(\mathbf{x}_{k+1}) - \nabla f(\mathbf{x}_k) \end{aligned}$$

ekkor a fenti összefüggés az alábbi egyszerű alakban írható

$$\mathbf{y}_k \approx \mathbf{H}(\mathbf{x}_k)\mathbf{s}_k.$$

Ha most a $\mathbf{H}(\mathbf{x}_k)$ Hesse mátrixot egy $\mathbf{B}_k$ mátrix-szal helyettesítjük, akkor

$$\mathbf{y}_k \approx \mathbf{B}_k\mathbf{s}_k.$$

Válasszuk meg a Hesse mátrix következő helyettesítését, a $\mathbf{B}_{k+1}$ mátrixot úgy, hogy egyenlőség álljon fenn az előző formulában, azaz

$$\mathbf{y}_k = \mathbf{B}_{k+1}\mathbf{s}_k.$$

Ezt az összefüggést kvázi Newton feltételnek vagy más elnevezéssel szelő egyenletnek is szokás nevezni.

A $\mathbf{B}_{k+1}$ mátrixot sokféleképpen meg lehet határozni. Szokásos eljárás a $\mathbf{B}_{k+1}$ meghatározására az, hogy a $\mathbf{B}_k$ mátrixhoz egy vagy több diadikus mátrixot adunk hozzá.

Egy diadikus mátrix alkalmazása (egyrangú formula)

Legyen $\mathbf{u}, \mathbf{v} \in \mathbb{R}^n$, $\alpha \in \mathbb{R}$ és módosítsuk a $\mathbf{B}$ mátrixot az alábbiak szerint

$$\mathbf{B}_{k+1} = \mathbf{B}_k + \alpha\mathbf{u}\mathbf{v}^T.$$

Ennek ki kell elégíteni a kvázi Newton feltételt, azaz

$$\mathbf{y}_k = \mathbf{B}_{k+1}\mathbf{s}_k = (\mathbf{B}_k + \alpha\mathbf{u}\mathbf{v}^T)\mathbf{s}_k = \mathbf{B}_k\mathbf{s}_k + (\alpha\mathbf{v}^T\mathbf{s}_k)\mathbf{u}.$$

Ebből az egyenletből $\mathbf{u} = \mathbf{y}_k - \mathbf{B}_k\mathbf{s}_k$, $\alpha = 1/(\mathbf{v}^T\mathbf{s}_k)$ adódik, $\mathbf{v}$ pedig egy alkalmasan választott vektor. Szokásos a $\mathbf{v} = \mathbf{u}$, vagy a $\mathbf{v} = \mathbf{s}_k$ választás, amelyből az új $\mathbf{B}$ mátrix

$$\begin{aligned} \mathbf{B}_{k+1} &= \mathbf{B}_k + \frac{(\mathbf{y}_k - \mathbf{B}_k\mathbf{s}_k)(\mathbf{y}_k - \mathbf{B}_k\mathbf{s}_k)^T}{(\mathbf{y}_k - \mathbf{B}_k\mathbf{s}_k)^T\mathbf{s}_k} \quad \text{ill.} \\ \mathbf{B}_{k+1} &= \mathbf{B}_k + \frac{(\mathbf{y}_k - \mathbf{B}_k\mathbf{s}_k)\mathbf{s}_k^T}{\mathbf{s}_k^T\mathbf{s}_k}. \end{aligned}$$

Két diadikus mátrix alkalmazása (kétrangú formula)

Az egyszerűség kedvéért az egyes diádokban most ugyanazokat a vektorokat használjuk, legyen $\mathbf{u}, \mathbf{v} \in \mathbb{R}^n$, $\alpha, \beta \in \mathbb{R}$ és módosítsuk a $\mathbf{B}$ mátrixot az alábbiak szerint

$$\mathbf{B}_{k+1} = \mathbf{B}_k + \alpha\mathbf{u}\mathbf{u}^T + \beta\mathbf{v}\mathbf{v}^T.$$

Ekkor

$$\mathbf{y}_k = \mathbf{B}_{k+1}\mathbf{s}_k = (\mathbf{B}_k + \alpha\mathbf{u}\mathbf{u}^T + \beta\mathbf{v}\mathbf{v}^T)\mathbf{s}_k = \mathbf{B}_k\mathbf{s}_k + (\alpha\mathbf{u}^T\mathbf{s}_k)\mathbf{u} + (\beta\mathbf{v}^T\mathbf{s}_k)\mathbf{v}.$$

Ebből az egyenletből $\mathbf{u} = \mathbf{y}_k$, $\mathbf{v} = \mathbf{B}_k\mathbf{s}_k$, $\alpha = 1/(\mathbf{u}^T\mathbf{s}_k)$, $\beta = -1/(\mathbf{v}^T\mathbf{s}_k)$ adódik, amelyből az új $\mathbf{B}$ mátrix

$$\mathbf{B}_{k+1} = \mathbf{B}_k + \frac{\mathbf{y}_k\mathbf{y}_k^T}{\mathbf{y}_k^T\mathbf{s}_k} - \frac{(\mathbf{B}_k\mathbf{s}_k)(\mathbf{B}_k\mathbf{s}_k)^T}{(\mathbf{B}_k\mathbf{s}_k)^T\mathbf{s}_k}.$$

Most további eljárásokat ismertetünk. Míg az előzőekben a Hesse mátrixot, most a Hesse mátrix inverzét helyettesítjük. A kiinduló formula az előzőekből ismert

$$\nabla f(\mathbf{x}_{k+1}) \approx \nabla f(\mathbf{x}_k) + \mathbf{H}(\mathbf{x}_k)(\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k).$$

A Hesse mátrix inverzét használva az ismert jelöléseket figyelembe véve az alábbi formulát kapjuk

$$\mathbf{s}_k \approx \mathbf{H}(\mathbf{x}_k)^{-1} \mathbf{y}_k.$$

Ha most a $\mathbf{H}(\mathbf{x}_k)^{-1}$ mátrixot egy $\mathbf{D}_k$ mátrix-szal helyettesítjük, akkor

$$\mathbf{s}_k \approx \mathbf{D}_k \mathbf{y}_k.$$

Válasszuk meg a $\mathbf{D}_{k+1}$ mátrixot úgy, hogy

$$\mathbf{s}_k = \mathbf{D}_{k+1} \mathbf{y}_k.$$

Ezt az összefüggést szintén kvázi Newton feltételnek szokás nevezni.

A $\mathbf{D}_{k+1}$ mátrix meghatározását a $\mathbf{B}_{k+1}$ mátrix meghatározásához hasonlóan végezzük. A levezetést az olvasóra bízunk, itt csupán a formulákat közöljük.

Egy diadikus mátrix alkalmazása (egyrangú formula)

$$\mathbf{D}_{k+1} = \mathbf{D}_k + \frac{(\mathbf{s}_k - \mathbf{D}_k \mathbf{y}_k)(\mathbf{s}_k - \mathbf{D}_k \mathbf{y}_k)^T}{(\mathbf{s}_k - \mathbf{D}_k \mathbf{y}_k)^T \mathbf{y}_k}.$$

Két diadikus mátrix alkalmazása (kétrangú formula)

$$\mathbf{D}_{k+1} = \mathbf{D}_k + \frac{\mathbf{s}_k \mathbf{s}_k^T}{\mathbf{s}_k^T \mathbf{y}_k} - \frac{(\mathbf{D}_k \mathbf{y}_k)(\mathbf{D}_k \mathbf{y}_k)^T}{(\mathbf{D}_k \mathbf{y}_k)^T \mathbf{y}_k}.$$

Érdemes megjegyezni a formulák közötti duális kapcsolatot, miszerint a $\mathbf{D}$ és $\mathbf{B}$, valamint az $\mathbf{s}$ és $\mathbf{y}$ betűk cseréjével egyik formulából adódik a másik formula.

Összefoglalóan, a sok lehetséges kvázi Newton módszert használó eljárások közül egy-egy eljárást ismertetünk. A Hesse mátrixot helyettesítő eljárások közül a leggyakrabban használt eljárás a BFGS eljárás, míg a Hesse mátrix inverzét helyettesítő eljárások közül a leggyakrabban használt eljárás a DFP eljárás.

BFGS (Broyden-Fletcher-Goldfarb-Shanno) eljárás

Induló lépés ($k = 1$): Kiindulunk egy tetszőleges $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ vektorból és egy szimmetrikus pozitív definit $\mathbf{B}_k$ mátrixból.

Közbülső lépés:

1. Megoldjuk a

$$\mathbf{B}_k \mathbf{s}_k = -\nabla f(\mathbf{x}_k)$$

lineáris egyenletrendszer $\mathbf{s}_k$ különbségvektorra.

2. Meghatározzuk a következő közelítést:

$$\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k + \mathbf{s}_k.$$

3. Az alábbi formulákkal kiszámítjuk az $\mathbf{y}_k$ vektort és a Hesse mátrixot helyettesítő mátrix következő, $\mathbf{B}_{k+1}$ közelítő mátrixát:

$$\begin{aligned}\mathbf{y}_k &= \nabla f(\mathbf{x}_{k+1}) - \nabla f(\mathbf{x}_k), \\ \mathbf{B}_{k+1} &= \mathbf{B}_k + \frac{\mathbf{y}_k \mathbf{y}_k^T}{\mathbf{y}_k^T \mathbf{s}_k} - \frac{(\mathbf{B}_k \mathbf{s}_k)(\mathbf{B}_k \mathbf{s}_k)^T}{(\mathbf{B}_k \mathbf{s}_k)^T \mathbf{s}_k}.\end{aligned}$$

Az eljárást addig folytatjuk, amíg $\|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| < \varepsilon$.

A fenti eljárást kidolgozóiról Broyden, Fletcher, Goldfarb, Shanno kutatókról nevezték el.

Megjegyzés: Az egyrangú formula esetén, ha a $\mathbf{v} = \mathbf{s}_k$ választást használjuk, akkor a módszert Broyden módszernek nevezzük.

DFP (Davidon-Fletcher-Powell) eljárás

Induló lépés ($k = 1$): Kiindulunk egy tetszőleges $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ vektorból és egy szimmetrikus pozitív definit $\mathbf{D}_k$ mátrixból.

Közbülső lépés:

1. Kiszámítjuk az $\mathbf{s}_k$ különbségvektort a következő formulával

$$\mathbf{s}_k = -\mathbf{D}_k \nabla f(\mathbf{x}_k).$$

2. Meghatározzuk a következő közelítést:

$$\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k + \mathbf{s}_k.$$

3. Az alábbi formulákkal kiszámítjuk az $\mathbf{y}_k$ vektort és a Hesse mátrix inverzét helyettesítő mátrix következő, $\mathbf{D}_{k+1}$ közelítő mátrixát:

$$\begin{aligned}\mathbf{y}_k &= \nabla f(\mathbf{x}_{k+1}) - \nabla f(\mathbf{x}_k), \\ \mathbf{D}_{k+1} &= \mathbf{D}_k + \frac{\mathbf{s}_k \mathbf{s}_k^T}{\mathbf{s}_k^T \mathbf{y}_k} - \frac{(\mathbf{D}_k \mathbf{y}_k)(\mathbf{D}_k \mathbf{y}_k)^T}{(\mathbf{D}_k \mathbf{y}_k)^T \mathbf{y}_k}.\end{aligned}$$

Az eljárást addig folytatjuk, amíg $\|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| < \varepsilon$.

A fenti eljárást kidolgozóiról Davidon, Fletcher, Powell kutatókról nevezték el.

Fentebb a kétrangú formulát használtuk $\mathbf{D}_{k+1}$ számítására, értelemszerűen alkalmazható az egyrangú formula is.

Példa:

Oldjuk meg az alábbi optimalizálási feladatot Broyden-Fletcher-Goldfarb-Shanno módszerrel!

$$f(x_1, x_2) = x_1^2 + \frac{1}{2}x_2^2 + 7 \rightarrow \min!$$

Legyen az $\mathbf{x}_1$ startvektor és a Hesse mátrixot helyettesítő $\mathbf{B}_1$ startmátrix az alábbi:

$$\mathbf{x}_1 = (1, -1), \quad \mathbf{B}_1 = \begin{bmatrix} 2 & -1 \\ -1 & 4 \end{bmatrix}.$$

Megoldás:

Előkészületként határozzuk meg a célfüggvény gradiensét

$$\nabla f(x_1, x_2) = \begin{bmatrix} 2x_1 \\ x_2 \end{bmatrix}.$$

1. lépés:

$$\mathbf{x}_1 = (1, -1), \quad \nabla f(\mathbf{x}_1) = (2, -1)$$

A megoldandó egyenletrendszer ($\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1 = -\nabla f(\mathbf{x}_1)$):

$$\begin{aligned} 2s_1 - s_2 &= -2 \\ -s_1 + 4s_2 &= 1 \end{aligned}$$

Az egyenletrendszer megoldása: $s_1 = -1$, $s_2 = 0$, így $\mathbf{s}_1 = (-1, 0)$.

2. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = \mathbf{x}_1 + \mathbf{s}_1 = (1, -1) - (-1, 0) = (0, -1)$$

Most előkészítjük a $\mathbf{B}_2$ mátrix számítását.

$$\nabla f(\mathbf{x}_2) = (0, -1)$$

$$\mathbf{y}_1 = \nabla f(\mathbf{x}_2) - \nabla f(\mathbf{x}_1) = (0, -1) - (2, -1) = (-2, 0)$$

$\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1 = (-2, 1)$, ezt számolás nélkül is tudjuk az egyenletrendszerből, ugyanis $\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1 = -\nabla f(\mathbf{x}_1)$.

$$\mathbf{y}_1 \mathbf{y}_1^T = \begin{bmatrix} -2 \\ 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -2 & 0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 4 & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$$

$$\mathbf{y}_1^T \mathbf{s}_1 = \begin{bmatrix} -2 & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -1 \\ 0 \end{bmatrix} = 2$$

$$(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)^T = \begin{bmatrix} -2 \\ 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -2 & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 4 & -2 \\ -2 & 1 \end{bmatrix}$$

$$(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)^T \mathbf{s}_1 = \begin{bmatrix} -2 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -1 \\ 0 \end{bmatrix} = 2$$

$$\mathbf{B}_2 = \mathbf{B}_1 + \frac{\mathbf{y}_1 \mathbf{y}_1^T}{\mathbf{y}_1^T \mathbf{s}_1} - \frac{(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)^T}{(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)^T \mathbf{s}_1} = \begin{bmatrix} 2 & -1 \\ -1 & 4 \end{bmatrix} + \frac{1}{2} \begin{bmatrix} 4 & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix} - \frac{1}{2} \begin{bmatrix} 4 & -2 \\ -2 & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2 & 0 \\ 0 & \frac{7}{2} \end{bmatrix}$$

3. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = (0, -1), \quad \nabla f(\mathbf{x}_2) = (0, -1)$$

A megoldandó egyenletrendszer ($\mathbf{B}_2 \mathbf{s}_2 = -\nabla f(\mathbf{x}_2)$):

$$\begin{aligned} 2s_1 - s_2 &= 0 \\ -s_1 + 4s_2 &= 1 \end{aligned}$$

Az egyenletrendszer megoldása: $s_1 = \frac{1}{7}$, $s_2 = \frac{2}{7}$, így $\mathbf{s}_2 = (\frac{1}{7}, \frac{2}{7})$.

4. lépés:

$$\mathbf{x}_3 = \mathbf{x}_2 + \mathbf{s}_2 = (0, -1) - (\frac{1}{7}, \frac{2}{7}) = (\frac{1}{7}, -\frac{9}{7})$$

A számítást nem folytatjuk tovább, hiszen a BFGS módszer lépéseit bemutattuk.

Feladat:

A gyakorlás végett számítsa ki a $\mathbf{B}_3$ mátrixot!

Példa:

Oldjuk meg az alábbi optimalizálási feladatot Davidon-Fletcher-Powell módszerrel!

$$f(x_1, x_2) = x_1^2 + 2x_2^2 - 9 \rightarrow \min!$$

Legyen az $\mathbf{x}_1$ startvektor és a Hesse mátrixot helyettesítő $\mathbf{D}_1$ startmátrix az alábbi:

$$\mathbf{x}_1 = (-1, 1), \quad \mathbf{D}_1 = \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ -1 & 2 \end{bmatrix}.$$

Megoldás:

Előkészületként határozzuk meg a célfüggvény gradiensét

$$\nabla f(x_1, x_2) = \begin{bmatrix} 2x_1 \\ 4x_2 \end{bmatrix}.$$

1. lépés:

$$\mathbf{x}_1 = (-1, 1), \quad \nabla f(\mathbf{x}_1) = (-2, 4),$$

$$\mathbf{s}_1 = -\mathbf{D}_1 \nabla f(\mathbf{x}_1) = - \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ -1 & 2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -2 \\ 4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 6 \\ -10 \end{bmatrix} \text{ vagy más jelöléssel } \mathbf{s}_1 = (6, -10)$$

2. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = \mathbf{x}_1 + \mathbf{s}_1 = (-1, 1) + (6, -10) = (5, -9)$$

Most előkészítjük a $\mathbf{D}_2$ mátrix számítását.

$$\nabla f(\mathbf{x}_2) = (10, -36)$$

$$\mathbf{y}_1 = \nabla f(\mathbf{x}_2) - \nabla f(\mathbf{x}_1) = (10, -36) - (-2, 4) = (12, -40)$$

$$\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1 = \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ -1 & 2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 12 \\ -40 \end{bmatrix} = (52, -92)$$

$$\mathbf{s}_1 \mathbf{s}_1^T = \begin{bmatrix} 6 \\ -10 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 6 & -10 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 36 & -60 \\ -60 & 100 \end{bmatrix}$$

$$\mathbf{s}_1^T \mathbf{y}_1 = \begin{bmatrix} 6 & -10 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 12 \\ -40 \end{bmatrix} = 472$$

$$(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)^T = \begin{bmatrix} 52 \\ -92 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 52 & -92 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2704 & -4784 \\ -4784 & 8464 \end{bmatrix}$$

$$(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)^T \mathbf{y}_1 = \begin{bmatrix} 52 & -92 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 12 \\ -40 \end{bmatrix} = 4304$$

$$\begin{aligned} \mathbf{D}_2 &= \mathbf{D}_1 + \frac{\mathbf{s}_1 \mathbf{s}_1^T}{\mathbf{s}_1^T \mathbf{y}_1} - \frac{(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)^T}{(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)^T \mathbf{y}_1} = \\ &= \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ -1 & 2 \end{bmatrix} + \frac{1}{472} \begin{bmatrix} 36 & -60 \\ -60 & 100 \end{bmatrix} - \frac{1}{4304} \begin{bmatrix} 2704 & -4784 \\ -4784 & 8464 \end{bmatrix} = \\ &= \begin{bmatrix} \frac{14221}{31742} & -\frac{495}{31742} \\ -\frac{495}{31742} & \frac{7787}{31742} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0.44802 & -0.015594 \\ -0.015594 & 0.24532 \end{bmatrix} \end{aligned}$$

3. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = (5, -9), \quad \nabla f(\mathbf{x}_2) = (10, -36)$$

$$\mathbf{s}_2 = -\mathbf{D}_2 \nabla f(\mathbf{x}_2) = - \begin{bmatrix} 0.44802 & -0.015594 \\ -0.015594 & 0.24532 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 10 \\ -36 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -5.0416 \\ 8.9875 \end{bmatrix} \text{ vagy más}$$

jelöléssel $\mathbf{s}_2 = (-5.0416, 8.9875)$

4. lépés:

$$\mathbf{x}_3 = \mathbf{x}_2 + \mathbf{s}_2 = (5, -9) + (-5.0416, 8.9875) = (-0.0416, -0.0125)$$

A számítást nem folytatjuk tovább, hiszen a DFP módszer lépéseit bemutattuk.

Megjegyzés:

További formulák is származtathatók a

$$(\mathbf{A} + \mathbf{u}\mathbf{v}^T)^{-1} = \mathbf{A}^{-1} - \frac{\mathbf{A}^{-1}\mathbf{u}\mathbf{v}^T\mathbf{A}^{-1}}{(1 + \mathbf{v}^T\mathbf{A}^{-1}\mathbf{u})}, \quad 1 + \mathbf{v}^T\mathbf{A}^{-1}\mathbf{u} \neq 0.$$

Sherman-Morrison-Woodbury formula segítségével. A BFGS eljárásban szereplő $\mathbf{B}$ mátrix inverzét használhatjuk a DFP eljáráshoz $\mathbf{D}$ mátrixként, ekkor a $\mathbf{D}$ mátrixra vonatkozó formula:

$$\mathbf{D}_{k+1}^{BFGS} = \mathbf{D}_k + \left(1 + \frac{(\mathbf{D}_k\mathbf{y}_k)^T\mathbf{y}_k}{\mathbf{s}_k^T\mathbf{y}_k}\right) \frac{\mathbf{s}_k\mathbf{s}_k^T}{\mathbf{s}_k^T\mathbf{y}_k} - \frac{\mathbf{s}_k(\mathbf{D}_k\mathbf{y}_k)^T + (\mathbf{D}_k\mathbf{y}_k)\mathbf{s}_k^T}{\mathbf{s}_k^T\mathbf{y}_k}.$$

A DFP eljárásban szereplő $\mathbf{D}$ mátrix inverzét használhatjuk a BFGS eljáráshoz $\mathbf{B}$ mátrixként, ekkor a $\mathbf{B}$ mátrixra vonatkozó formula:

$$\mathbf{B}_{k+1}^{DFP} = \mathbf{B}_k + \left(1 + \frac{(\mathbf{B}_k\mathbf{s}_k)^T\mathbf{s}_k}{\mathbf{y}_k^T\mathbf{s}_k}\right) \frac{\mathbf{y}_k\mathbf{y}_k^T}{\mathbf{y}_k^T\mathbf{s}_k} - \frac{\mathbf{y}_k(\mathbf{B}_k\mathbf{s}_k)^T + (\mathbf{B}_k\mathbf{s}_k)\mathbf{y}_k^T}{\mathbf{y}_k^T\mathbf{s}_k}.$$

Hasonlóan érvényes a dualitás ebben az esetben is.

3. Vonalmenti minimumkereső eljárások

A módszerek lényege a következőképpen foglalható össze.

Induló lépés ($k = 1$): Kiindulunk egy $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ pontból és választunk egy alkalmas $\mathbf{d}_k \in \mathbb{R}^n$ kereső irányvektort.

Közbülső lépés: A $\mathbf{d}_k$ irányban megkeressük a függvény minimumát, azaz a

$$\min \{f(\mathbf{x}_k + \lambda\mathbf{d}_k) : \lambda \geq 0\}$$

minimalizálási feladatot kell megoldani. Ez a feladat egy egyváltozós minimalizálási probléma. Legyen a $\varphi(\lambda) = f(\mathbf{x}_k + \lambda\mathbf{d}_k)$ egyváltozós függvény minimuma λ_k . Ekkor a következő közelítés $\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k + \lambda_k\mathbf{d}_k$.

A módszerek abban fognak különbözni, hogy a kereső irányt milyen módon határozzuk meg. Mielőtt azonban ezekre a módszerekre rátérnénk bemutatjuk az egyváltozós minimalizálási technikákat, hisz a vonalmenti minimumkereső eljárások magját az egyváltozós optimalizálási probléma adja.

3.1. Egyváltozós minimumkereső eljárások

Tekintsük a $\min \{f(x) : x \in \mathbb{R}\}$ egyváltozós minimalizálási feladatot. Első lépésként határozzunk meg egy olyan $[a, b]$ intervallumot, amely tartalmazza a minimumpontot. Ezt az intervallumot szokás **bizonytalansági intervallumnak** is tekinteni, hiszen csak azt tudjuk, hogy a minimumpont itt keresendő, de a helyéről nincs információnk. A következőkben bemutatott módszerek lényege abban áll, hogy a bizonytalansági intervallumot lépésről lépésre szűkítjük. Ehhez nem teszünk mást, mint az intervallumot részekre osztjuk (általában két belső pont felvételével) és az osztópontokban a függvényértéket kiszámítjuk, a függvényértékek nagysága alapján fogjuk az új (szűkebb) bizonytalansági intervallumot meghatározni. Ahhoz, hogy az eljárás konvergens legyen a függvénynek bizonyos konvexitási tulajdonsággal kell rendelkeznie. Megjegyezzük, hogy sok esetben anélkül is alkalmazzuk az alábbi eljárásokat, hogy meggyőződnénk a konvexitásról, ekkor azonban nincs garancia az eljárások konvergenciájára. Az alábbi tétel adja meg a szűkítés lehetőségét.

TÉTEL

Legyen $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ szigorúan kvázikonvex függvény az $[a, b]$ intervallumon. Legyen $c, d \in (a, b)$ olyan, hogy $c < d$.

- (a) Ha $f(c) > f(d)$, akkor $f(x) \geq f(d)$ minden $x \in [a, c)$ esetén, így az új bizonytalansági intervallum $[c, b]$.
- (b) Ha $f(c) \leq f(d)$, akkor $f(x) \geq f(c)$ minden $x \in (d, b]$ esetén, így az új bizonytalansági intervallum $[a, d]$.

Bizonyítás

(a) Indirekte tegyük fel, hogy $f(x) < f(d)$ minden $x \in [a, c)$ esetén. Mivel $c = \lambda x + (1 - \lambda)d$, $\lambda \in (0, 1)$ és a függvény szigorúan kvázikonvex, így

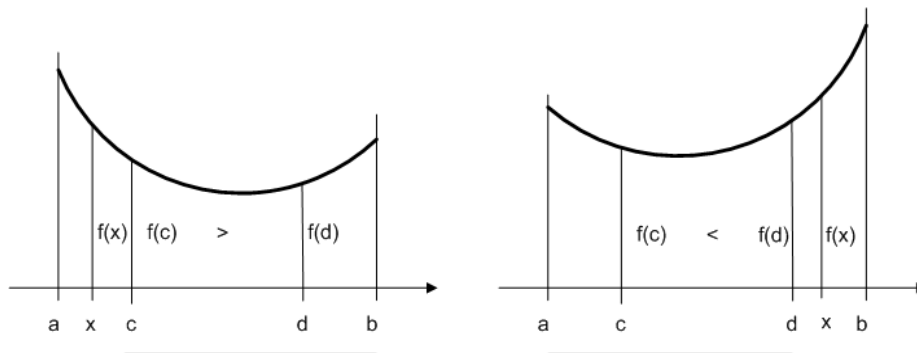
$$f(c) < \max \{f(x), f(d)\} = f(d).$$

Ez pedig ellentmond annak, hogy $f(c) > f(d)$.

(b) Hasonlóan bizonyítható (i)-hez.

Q.e.d.

A tétel és a bizonyítás jobb megértését az alábbi ábrával segítjük elő:

Az alábbi alfejezetekben háromféle keresési módszercsaládot mutatunk be: a szimultán keresést, a szekvenciális keresést és a függvény deriváltjait is használó keresést.

3.1.1. Szimultán keresés

Uniform keresés A szimultán keresési módszerek közül a legelterjedtebb módszer az uniform keresés.

Osszuk be az $[a, b]$ intervallumot n egyenlő részre.

Az így kapott $a = x_0, x_1, \dots, x_{i-1}, x_i, x_{i+1}, \dots, x_n = b$ pontokban számítsuk ki a függvényértékeket, majd határozzuk meg ezek minimumát. Tegyük fel, hogy a minimum az x_i pontban éretik el. Az előző tétel alapján mondhatjuk, hogy sem az x_{i-1} pont előtt, sem az x_{i+1} pont után nem lehet a minimumpont, így az új bizonytalansági intervallum $[x_{i-1}, x_{i+1}]$. Ha azt akarjuk, hogy az új bizonytalansági intervallum kicsi legyen, akkor elég nagy számú függvény-kiértékelést kell végezni, ezért gyakran használják azt a módszert, hogy először kevesebb részre osztják az intervallumot, aztán később finomítják a beosztást.

Az eljárást addig folytatjuk, amíg olyan $[a_k, b_k]$ bizonytalansági intervallumhoz nem érünk, amelynek hossza ($L_k = b_k - a_k$) kisebb, mint egy előre megadott tűrés (ε) kétszerese, azaz ha valamely k -ra $L_k < 2\varepsilon$. Ha a minimumpontot a megállásnál kapott $[a_k, b_k]$ intervallum középpontjára választjuk, akkor ε -nál kisebb hibát követünk el a minimumpont közelítésében.

Példa:

Oldjuk meg az $f(x) = x^2 - 5x + 10 \rightarrow \min!$ egyváltozós optimalizálási feladatot uniform keresés módszerrel, ha a bizonytalansági intervallum $[a, b] = [1, 5]$, $\varepsilon = 0.5$.

Megoldás:

1. lépés:

Az első közelítésbeli bizonytalansági intervallum $[a_1, b_1] = [1, 5]$, melynek hossza $L_1 = 4$. Osszuk be az $[a_1, b_1]$ intervallumot $n = 5$ egyenlő részre. Ekkor a lépésköz $h = L_1/n = 0.8$, az x_i értékek pedig $x_i = a_1 + i \cdot h$ ($i = 0, 1, \dots, n$).

Az így kapott $a_1 = x_0, x_1, \dots, x_{i-1}, x_i, x_{i+1}, \dots, x_n = b_1$ pontokat és a hozzájuk tartozó a függvényértékeket az alábbi táblázatban közöljük.

i	0	1	2	3	4	5
x_i	1	1.8	2.6	3.4	4.2	5
$f(x_i)$	6.0	4.24	3.76	4.56	6.64	10.0

A függvényértékek minimuma 3.76 és ezt az x_2 helyen veszi fel. Az új bizonytalansági intervallum tehát a minimumpontot közvetlenül megelőző és követő intervallumok uniója, azaz $[1.8, 3.4]$.

2. lépés:

A második közelítésbeli bizonytalansági intervallum $[a_2, b_2] = [1.8, 3.4]$, melynek hossza $L_2 = 1.6$. Osszuk be az $[a_2, b_2]$ intervallumot $n = 4$ egyenlő részre. Ekkor a lépésköz $h = L_2/n = 0.4$. Az így kapott $a_2 = x_0, x_1, \dots, x_{i-1}, x_i, x_{i+1}, \dots, x_n = b_2$ pontokat és a hozzájuk tartozó a függvényértékeket az alábbi táblázatban közöljük.

i	0	1	2	3	4
x_i	1.8	2.2	2.6	3.0	3.4
$f(x_i)$	4.24	3.84	3.76	4.0	4.56

A függvényértékek minimuma 3.76 és ezt az x_2 helyen veszi fel. Az új bizonytalansági intervallum tehát a minimumpontot közvetlenül megelőző és követő intervallumok uniója, azaz $[2.2, 3.0]$.

3. lépés:

A harmadik közelítésbeli bizonytalansági intervallum $[a_3, b_3] = [2.2, 3.0]$, melynek hossza $L_3 = 0.8$. Itt megállunk, mivel $L_3 < 2\varepsilon$. A minimumpont közelítésére az intervallum felezőpontját választjuk, így $x_{\min} \approx 2.6$. Megjegyezzük, hogy jobb eredmény eléréséhez általában kisebb ε értéket szokás megadni. Az osztópontok száma is általában nagyobb a gyakorlatban.

3.1.2. Szekvenciális keresés

A szekvenciális keresések lényege az, hogy az $[a, b]$ intervallum belsejében felvesszünk két pontot, jelölje ezeket c, d ($c < d$). A közölt tétel értelmében

ha $f(c) > f(d)$, akkor az új bizonytalansági intervallum $[c, b]$,

ha pedig $f(c) \leq f(d)$, akkor az új bizonytalansági intervallum $[a, d]$.

Mivel nem tudjuk, hogy melyik eset fog előfordulni, így a c és d pontokra az optimális választás az, amelynél az új bizonytalansági intervallumok hossza megegyezik. Az alábbi eljárások mindegyikében ez az optimális elv érvényesül. Az eljárások különbözősége a két pont konkrét megválasztásában van.

Az eljárások ismertetése előtt bevezetjük a következő jelöléseket. Jelölje az eredeti $[a, b]$ intervallumot $[a_1, b_1]$. A további intervallumokat pedig jelölje $[a_k, b_k]$. Az $[a_k, b_k]$ intervallumban választott két pontot jelölje c_k, d_k . Továbbá jelölje az intervallumok hosszát L_k , ahol $L_k = b_k - a_k$.

A szekvenciális eljárások közül hármat ismertetünk, nevezetesen a Dichotomous keresést, a Golden section (arany metszés) keresést és a Fibonacci keresést.

Dichotomous keresés Legegyszerűbben úgy tudjuk biztosítani az új bizonytalansági intervallumok hosszának megegyezését, ha az intervallum középpontjától balra és jobbra azonos távolságra választjuk meg a c és a d pontokat. Jelölje a középponttól való távolságot, egy alkalmasan választott $\delta > 0$ szám.

Ekkor az alábbi formulák adódnak ($k = 1, 2, 3, \dots$):

$$\begin{aligned} c_k &= \frac{a_k + b_k}{2} - \delta = a_k + \frac{L_k}{2} - \delta, \\ d_k &= \frac{a_k + b_k}{2} + \delta = a_k + \frac{L_k}{2} + \delta. \end{aligned}$$

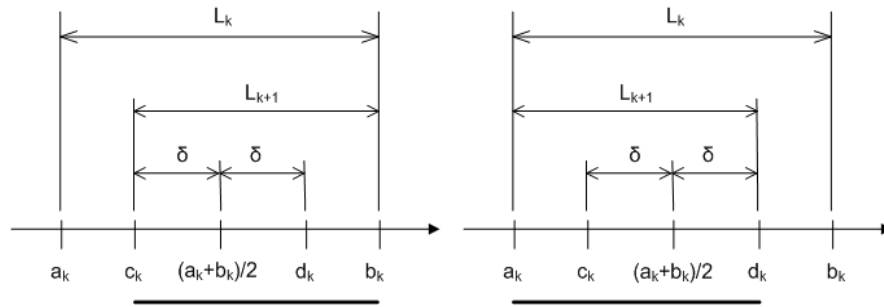
Az új bizonytalansági intervallum számítása:

Ha $f(c_k) > f(d_k)$, akkor az új bizonytalansági intervallum $[a_{k+1}, b_{k+1}] = [c_k, b_k]$,

ha $f(c_k) \leq f(d_k)$, akkor az új bizonytalansági intervallum $[a_{k+1}, b_{k+1}] = [a_k, d_k]$.

Nyilvánvaló, hogy mindkét esetben $L_{k+1} = \frac{L_k}{2} + \delta$.

Az alábbi ábra szemlélteti a fent leírtakat:

Az eljárást addig folytatjuk, amíg valamely k -ra $L_k < 2\varepsilon$, ahol $\varepsilon > 0$ a pontossági előírás. Ha a minimumpontot a megállásnál kapott $[a_k, b_k]$ intervallum középpontjára választjuk, akkor ε -nál kisebb hibát követünk el a minimumpont közelítésében.

A következőkben egy összefüggést adunk az L_{k+1} és az első intervallumbeli L_1 között. Azt tudjuk, hogy $L_{k+1} = \frac{L_k}{2} + \delta$, ezt felhasználva:

$$\begin{aligned}
 L_2 &= \frac{L_1}{2} + \delta \\
 L_3 &= \frac{L_2}{2} + \delta = \frac{\frac{L_1}{2} + \delta}{2} + \delta = \frac{L_1}{2^2} + \frac{\delta}{2} + \delta \\
 L_4 &= \frac{L_3}{2} + \delta = \frac{\frac{L_1}{2^2} + \frac{\delta}{2} + \delta}{2} + \delta = \frac{L_1}{2^3} + \frac{\delta}{2^2} + \frac{\delta}{2} + \delta \\
 &\dots \\
 L_{k+1} &= \frac{L_1}{2^k} + \frac{\delta}{2^{k-1}} + \frac{\delta}{2^{k-2}} + \dots + \frac{\delta}{2} + \delta = \\
 &= \frac{L_1}{2^k} + \delta \left(\frac{\left(\frac{1}{2}\right)^k - 1}{\frac{1}{2} - 1} \right) = \frac{L_1}{2^k} + 2\delta (2^k - 1)
 \end{aligned}$$

Az utolsó összefüggésnél felhasználtuk azt, hogy ott egy $\frac{1}{2}$ hányadosú mértani sorozat k darab tagjának összege szerepel. A képlet segítségével előre megállapíthatjuk a lépésszámot egy adott ε pontossági előíráshoz. A $\frac{L_1}{2^{k-1}} + 2\delta (2^{k-1} - 1) < 2\varepsilon$ egyenlőtlenségből kellene k -t kifejezni, amely nem bonyolult, ha a $\tilde{k} = 2^{k-1}$ helyettesítéssel élünk, mert $\tilde{k}$ -re egy másodfokú egyenlőtlenség adódik, utána pedig a k is egyszerűen meghatározható.

Példa:

Oldjuk meg az $f(x) = x^2 - 5x + 10 \rightarrow \min!$ egyváltozós optimalizálási feladatot dichotomous módszerrel, ha a biztonalansági intervallum $[a, b] = [1, 5]$, $\delta = 0.2$, $\varepsilon = 0.5$.

Megoldás:

1. lépés:

Az első közelítésbeli bizonytalansági intervallum $[a_1, b_1] = [1, 5]$, melynek hossza $L_1 = 4$. A két közbülső pont és a hozzájuk tartozó függvényértékek:

$$\begin{aligned}
 c_1 &= a_1 + \frac{L_1}{2} - \delta = 2.8, & f(c_1) &= 3.84, \\
 d_1 &= a_1 + \frac{L_1}{2} + \delta = 3.2, & f(d_1) &= 4.24
 \end{aligned}$$

2. lépés:

Mivel $f(c_1) < f(d_1)$, így az új bizonytalansági intervallum $[a_2, b_2] = [a_1, d_1] = [1, 3.2]$, melynek hossza $L_2 = 2.2$. A két közbülső pont és a hozzájuk tartozó függvényértékek:

$$\begin{aligned} c_2 &= 1.9, & f(c_2) &= 4.11, \\ d_2 &= 2.3, & f(d_2) &= 3.79 \end{aligned}$$

3. lépés:

Mivel $f(c_2) > f(d_2)$, így az új bizonytalansági intervallum $[a_3, b_3] = [c_2, b_2] = [1.9, 3.2]$, melynek hossza $L_3 = 1.3$. A két közbülső pont és a hozzájuk tartozó függvényértékek:

$$\begin{aligned} c_3 &= 2.35, & f(c_3) &= 3.7725, \\ d_3 &= 2.75, & f(d_3) &= 3.8125 \end{aligned}$$

4. lépés:

Mivel $f(c_3) < f(d_3)$, így az új bizonytalansági intervallum $[a_4, b_4] = [a_3, d_3] = [1.9, 2.75]$, melynek hossza $L_4 = 0.85$. Itt megállunk, mivel $L_4 < 2\varepsilon$. A minimumpont közelítése $x_{\min} = \frac{a_4+b_4}{2} \approx 2.325$. Általában kisebb ε értéket szokás megadni, de ezzel is elég közel kerültünk a pontos minimumhelyhez, az $\bar{x} = 2.5$ értékhez.

Golden section (aranymetszés) keresés A másik, szintén nem bonyolult megoldás arra, hogy az új intervallumok mindkét esetben azonos hosszúságúak legyenek a következő. Válasszuk meg a c, d pontokat úgy, hogy a $[c, b]$ és az $[a, d]$ intervallum hossza az intervallum ϕ -szerese ($1/2 < \phi < 1$) legyen, azaz

$$\begin{aligned} b - c &= \phi L \\ d - a &= \phi L \end{aligned}$$

Ekkor az alábbi képletek határozzák meg az osztópontokat az egyes lépésekben

$$\begin{aligned} c_k &= b_k - \phi L_k = a_k + (1 - \phi)L_k, \\ d_k &= a_k + \phi L_k. \end{aligned}$$

Természetesen használhatjuk az alábbi képleteket is

$$\begin{aligned} c_k &= a_k + (1 - \phi)L_k = b_k - \phi L_k, \\ d_k &= b_k - (1 - \phi)L_k. \end{aligned}$$

Nyilvánvaló, hogy mindkét esetben $L_{k+1} = \phi L_k$.

Az új bizonytalansági intervallum számítása:

Ha $f(c_k) > f(d_k)$, akkor az új bizonytalansági intervallum $[a_{k+1}, b_{k+1}] = [c_k, b_k]$,

ha $f(c_k) \leq f(d_k)$, akkor az új bizonytalansági intervallum $[a_{k+1}, b_{k+1}] = [a_k, d_k]$.

A ϕ értéke az $(1/2, 1)$ intervallumban szabadon megválasztható. Mivel az eljárás legidőigényesebb része a függvényérték kiszámítása, ezért célszerű a ϕ szorzót úgy megválasztani, hogy az új bizonytalansági intervallum egyik belső pontja megegyezzen az előző bizonytalansági intervallum egyik belső pontjával, azaz ha előírjuk, hogy az $[a_{k+1}, b_{k+1}] = [c_k, b_k]$ intervallumban

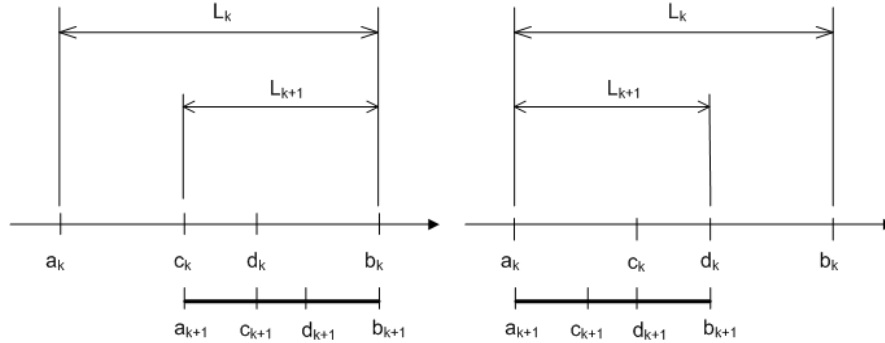
$$c_{k+1} = d_k,$$

ill. az $[a_{k+1}, b_{k+1}] = [a_k, d_k]$ intervallumban pedig

$$d_{k+1} = c_k$$

teljesüljön, akkor ezekben a pontokban nem kell újra függvényt számolni.

Az alábbi ábra szemlélteti a fent leírtakat:

Most vizsgáljuk meg, hogy milyen ϕ szorzó esetén lehet a fenti jó tulajdonságot biztosítani.

Az $[a_{k+1}, b_{k+1}] = [c_k, b_k]$ új bizonytalansági intervallum esetén

$$\begin{aligned} c_{k+1} &= b_{k+1} - \phi L_{k+1} = b_k - \phi^2 L_k \\ d_k &= b_k - (1 - \phi)L_k, \end{aligned}$$

amelyek akkor egyeznek meg, ha $\phi^2 = 1 - \phi$.

Az $[a_{k+1}, b_{k+1}] = [a_k, d_k]$ új bizonytalansági intervallum esetén

$$\begin{aligned} d_{k+1} &= a_{k+1} + \phi L_{k+1} = a_k + \phi^2 L_k \\ c_k &= a_k + (1 - \phi)L_k, \end{aligned}$$

amelyek akkor egyeznek meg, ha $\phi^2 = 1 - \phi$. Tehát mindkét esetben a ϕ szorzóra ugyanaz a

$$\phi^2 + \phi - 1 = 0$$

másodfokú egyenlet adódik, amelynek megoldása $\phi = \frac{\sqrt{5}-1}{2} \approx 0.618$. Azt az eljárást, amelynél a ϕ értékét ilyen módon választjuk, golden section vagy magyarul aranymetszés módszernek nevezzük. Ennél a módszernél tehát az új bizonytalansági intervallum hossza közelítőleg 62 %-a az előző bizonytalansági intervallum hosszának.

A golden section módszernél ($\phi = 0,618$) az új bizonytalansági intervallum és abban lévő két pont számítása a következő:

Ha $f(c_k) > f(d_k)$, akkor az új bizonytalansági intervallum

$$\begin{aligned} [a_{k+1}, b_{k+1}] &= [c_k, b_k] \\ c_{k+1} &= d_k \\ d_{k+1} &= a_{k+1} + \phi L_{k+1}, \end{aligned}$$

ha $f(c_k) \leq f(d_k)$, akkor az új bizonytalansági intervallum

$$\begin{aligned} [a_{k+1}, b_{k+1}] &= [a_k, d_k] \\ c_{k+1} &= a_{k+1} + (1 - \phi)L_{k+1} \\ d_{k+1} &= c_k. \end{aligned}$$

Az eljárást addig folytatjuk, amíg valamely k -ra $L_k < 2\varepsilon$, ahol $\varepsilon > 0$ a pontossági előírás. Ha a minimumpontot a megállásnál kapott $[a_k, b_k]$ intervallum középpontjára választjuk, akkor ε -nál kisebb hibát követünk el a minimumpont közelítésében.

Azt tudjuk, hogy az intervallumok redukciós aránya ϕ , azaz $L_{k+1} = \phi L_k$. A redukciós arányt L_{k+1} és az első intervallumbeli L_1 között az alábbiak szerint számolhatjuk:

$$\begin{aligned} L_2 &= \phi L_1 \\ L_3 &= \phi L_2 = \phi\phi L_1 = \phi^2 L_1 \\ L_4 &= \phi L_3 = \phi\phi^2 L_1 = \phi^3 L_1 \\ &\dots \\ L_{k+1} &= \phi^k L_1 \end{aligned}$$

Az $L_{k+1} = \phi^k L_1$ formula segítségével előre megállapíthatjuk a lépésszámot egy adott ε a pontossági előíráshoz. Ha a minimumpontot az $[a_k, b_k]$ intervallum középpontjára választjuk, akkor $L_k < 2\varepsilon$ összefüggésből k -ra a $\phi^{k-1} L_1 < 2\varepsilon$ adódik. Ebből az egyenlőtlenségből $k > 1 + \log_{\phi} \frac{2\varepsilon}{L_1}$, így a k -t az $(1 + \log_{\phi} \frac{2\varepsilon}{L_1})$ mennyiséghez a számegyenesen jobbra eső legközelebbi egészre kell választani. Ezzel elkerülhetjük, hogy minden lépésnél megvizsgáljuk az intervallum hosszát.

Példa:

Oldjuk meg az $f(x) = x^2 - 5x + 10 \rightarrow \min!$ egyváltozós optimalizálási feladatot arany-metszés (golden section) módszerrel, ha a bizonytalansági intervallum $[a, b] = [1, 5]$, $\varepsilon = 0.5$.

Megoldás:

1. lépés:

Az első közelítésbeli bizonytalansági intervallum $[a_1, b_1] = [1, 5]$, melynek hossza $L_1 = 4$. A két közbülső pont és a hozzájuk tartozó függvényértékek:

$$\begin{aligned} c_1 &= a_1 + 0.382 L_1 = 2.528, & f(c_1) &= 3.75, \\ d_1 &= a_1 + 0.618 L_1 = 3.472, & f(d_1) &= 4.69 \end{aligned}$$

2. lépés:

Mivel $f(c_1) < f(d_1)$, így az új bizonytalansági intervallum $[a_2, b_2] = [a_1, d_1] = [1, 3.472]$, melynek hossza $L_2 = 2.472$. A két közbülső pont és a hozzájuk tartozó függvényértékek az alábbiak. Ne feledjük, hogy most a d_2 pont az előző intervallumbeli c_1 értékkel azonos.

$$\begin{aligned} c_2 &= a_2 + 0.382 L_2 = 1.944, & f(c_2) &= 4.06, \\ d_2 &= c_1 = 2.528, & f(d_2) &= f(c_1) = 3.75 \end{aligned}$$

3. lépés:

Mivel $f(c_2) > f(d_2)$, így az új bizonytalansági intervallum $[a_3, b_3] = [c_2, b_2] = [1.944, 3.472]$, melynek hossza $L_3 = 1.528$. A két közbülső pont és a hozzájuk tartozó függvényértékek az alábbiak. Ez esetben a c_3 pont lesz az előző intervallumbeli d_2 értékkel azonos.

$$\begin{aligned} c_3 &= d_2 = 2.528, & f(c_3) &= f(d_2) = 3.75, \\ d_3 &= a_3 + 0.618 L_3 = 2.888, & f(d_3) &= 3.90 \end{aligned}$$

4. lépés:

Mivel $f(c_3) < f(d_3)$, így az új bizonytalansági intervallum $[a_4, b_4] = [a_3, d_3] = [1.944, 2.888]$, melynek hossza $L_4 = 0.944$. Itt megállunk, mivel $L_4 < 2\varepsilon$. A minimumpont közelítése $x_{\min} = \frac{a_4+b_4}{2} \approx 2.416$. Most is elég közel kerültünk a pontos minimumhelyhez, az $\bar{x} = 2.5$ értékhez.

Fibonacci keresés A golden section módszernél láttuk, hogy a bizonytalansági intervallumok hossza minden lépésben azonos arányban csökken, azaz $L_{k+1} = \phi L_k$. A Fibonacci módszernél a redukciós arány lépésről lépésre változik, de megmarad a golden section módszernek az a jó tulajdonsága, hogy az első intervallumban kettő, a többi intervallumban pedig csak egy függvény-kiértékelésre van szükség. Az eljárás alapját a Fibonacci számok képezik, amelyeket az alábbi rekurzív formula definiál:

$$\begin{aligned} F_0 &= F_1 = 1, \\ F_k &= F_{k-1} + F_{k-2} \quad k = 2, 3, \dots \end{aligned}$$

A sorozatból az első 10 Fibonacci számot közöljük: 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144, ...

A módszer elején kiválasztunk egy n természetes számot, ennek választására később visszatérünk. A Fibonacci módszernél az n és a Fibonacci számok segítségével az alábbi formulákkal számítjuk ki az $[a_k, b_k]$ intervallum belsejében a c_k, d_k pontokat:

$$\begin{aligned} c_k &= a_k + \frac{F_{n-k-1}}{F_{n-k+1}} L_k, \\ d_k &= a_k + \frac{F_{n-k}}{F_{n-k+1}} L_k. \end{aligned}$$

A képletek könnyen megjegyezhetők, mivel mindkét belső pont számítása azonos elveken nyugszik, a baloldali végponthoz hozzá kell adni a bizonytalansági intervallum hosszának valahányszorosát és ez a szorzó két Fibonacci szám hányadosa. A hányadosokban a nevező mindkét esetben azonos, a számláló pedig d_k esetén a nevezőt közvetlenül megelőző Fibonacci szám, c_k esetén pedig a nevezőt kettővel megelőző Fibonacci szám. A $k = 1$ esetben a nevező F_n , a többi k esetén pedig mindig eggyel kisebb indexűek a képletekben szereplő Fibonacci számok.

Az alábbiakban három állítást közlünk, amelyek a Fibonacci módszer fő tulajdonságait mutatják.

1. ÁLLÍTÁS

Akár a baloldali, akár a jobboldali intervallum lesz az új bizonytalansági intervallum, mindkét esetben

$$L_{k+1} = \frac{F_{n-k}}{F_{n-k+1}} L_k,$$

és az intervallumok hosszára igaz a Fibonacci számok képzéséhez formailag hasonló összefüggés

$$L_k = L_{k+1} + L_{k+2}, \quad k = 1, 2, \dots, n-3.$$

A bizonytalansági intervallumok hosszának csökkenése minden lépésben a Fibonacci számok hányadosával arányos.

2. ÁLLÍTÁS

Akár a baloldali, akár a jobboldali intervallum lesz az új bizonytalansági intervallum, mindkét esetben az új bizonytalansági intervallumbeli egyik pont megegyezik az előző bizonytalansági intervallum egyik belső pontjával, azaz ha az új bizonytalansági intervallum $[a_{k+1}, b_{k+1}] = [c_k, b_k]$, akkor

$$c_{k+1} = d_k,$$

ha pedig az új bizonytalansági intervallum $[a_{k+1}, b_{k+1}] = [a_k, d_k]$, akkor

$$d_{k+1} = c_k.$$

3. ÁLLÍTÁS

A $k = n - 1$ esetben

$$c_{n-1} = d_{n-1}.$$

Ez az állítás azt fejezi ki, hogy egy bizonyos lépés után az algoritmus megáll, mivel a két belső pont megegyezik.

Az állítások egyszerű számolással bizonyíthatóak, amelyet az olvasóra bízunk.

Összefoglalva, a Fibonacci módszernél az új bizonytalansági intervallum és abban lévő két pont számítása a következő:

Ha $f(c_k) > f(d_k)$, akkor az új bizonytalansági intervallum

$$\begin{aligned} [a_{k+1}, b_{k+1}] &= [c_k, b_k] \\ c_{k+1} &= d_k \\ d_{k+1} &= a_{k+1} + \frac{F_{n-k}}{F_{n-k+1}} L_{k+1}, \end{aligned}$$

ha $f(c_k) \leq f(d_k)$, akkor az új bizonytalansági intervallum

$$\begin{aligned} [a_{k+1}, b_{k+1}] &= [a_k, d_k] \\ c_{k+1} &= a_{k+1} + \frac{F_{n-k-1}}{F_{n-k+1}} L_{k+1} \\ d_{k+1} &= c_k. \end{aligned}$$

Az eljárást $k = n - 1$ lépésig folytatjuk és a 3. állításbeli $c_{n-1} = d_{n-1}$ közös értékre választjuk a minimumpontot. Ekkor a hiba, amit elkövethetünk legfeljebb $L_{n-1}/2$. Könnyen ellenőrizhető, hogy a közös érték nem más, mint a $k = n - 1$ intervallum középpontja.

Most visszatérünk az n értékének megválasztására. Az első intervallum esetén kettő, a 2. állítás miatt pedig a további intervallumokban csak egy függvény-kiértékelés szükséges. Ha az utolsó, azaz a $k = n - 1$ -edik intervallumban is kiszámítjuk a függvény minimumát, akkor a függvény-kiértékelések száma n , tehát az előre nem definiált n a függvény-kiértékelések számát jelenti. Ha előírjuk, hogy a választott minimumpontnak legfeljebb $\varepsilon > 0$ legyen a hibája, azaz

$$\frac{L_{n-1}}{2} < \varepsilon,$$

akkor az n értéke ennek a formulának a segítségével számítható. A képletben L_{n-1} helyére használható formulát kell írunk, amelyet az 1. állítás segítségével az alábbiak szerint végzünk el. Először számítsuk ki a redukciós arányt L_{k+1} és az első intervallumbeli L_1 között, amelyet az alábbiak szerint végezhetünk

$$\begin{aligned} L_2 &= \frac{F_{n-1}}{F_n} L_1 \\ L_3 &= \frac{F_{n-2}}{F_{n-1}} L_2 = \frac{F_{n-2}}{F_{n-1}} \frac{F_{n-1}}{F_n} L_1 = \frac{F_{n-2}}{F_n} L_1 \\ L_4 &= \frac{F_{n-3}}{F_{n-2}} L_3 = \frac{F_{n-3}}{F_{n-2}} \frac{F_{n-2}}{F_n} L_1 = \frac{F_{n-3}}{F_n} L_1 \\ &\dots \\ L_{k+1} &= \frac{F_{n-k}}{F_n} L_1 \end{aligned}$$

Ezt felhasználva, $k = n - 2$ helyettesítéssel

$$L_{n-1} = \frac{F_2}{F_n} L_1 = \frac{2}{F_n} L_1.$$

A hibára vonatkozó képlet használható formában az alábbiak szerint írható

$$\frac{L_1}{F_n} < \varepsilon,$$

amelyből az adott kezdeti intervallumhossz (L_1) és egy előre megadott pontossági tűrés (ε) ismertében n értékét úgy kell megválasztani, hogy

$$F_n > \frac{L_1}{\varepsilon}.$$

Példa:

Oldjuk meg az $f(x) = x^2 - 5x + 10 \rightarrow \min!$ egyváltozós optimalizálási feladatot Fibonacci módszerrel, ha a bizonytalansági intervallum $[a, b] = [1, 5]$.

Megoldás:

Válasszuk meg az n értékét $n = 4$ -re. Ennek javasolt megválasztására a példa végén visszatérünk. Az algoritmushoz szükséges Fibonacci számok: $F_0 = F_1 = 1$, $F_2 = 2$, $F_3 = 3$, $F_4 = 5$.

1. lépés:

Az első közelítésbeli bizonytalansági intervallum $[a_1, b_1] = [1, 5]$, melynek hossza $L_1 = 4$. A két közbülső pont és a hozzájuk tartozó függvényértékek:

$$\begin{aligned} c_1 &= a_1 + \frac{F_2}{F_4} L_1 = 1 + \frac{2}{5} \cdot 4 = 2.6, & f(c_1) &= 3.76, \\ d_1 &= a_1 + \frac{F_3}{F_4} L_1 = 1 + \frac{3}{5} \cdot 4 = 3.4, & f(d_1) &= 4.56 \end{aligned}$$

Ahogy korábban említettük, az első intervallumbeli közbülső pontok számításánál a nevezőben mindig F_n áll, a számlálóban pedig attól kettővel ill. eggyel kisebb indexű Fibonacci szám áll. A további lépésekben a Fibonacci számok indexe mindig eggyel csökken.

2. lépés:

Mivel $f(c_1) < f(d_1)$, így az új bizonytalansági intervallum $[a_2, b_2] = [a_1, d_1] = [1, 3.4]$, melynek hossza $L_2 = 2.4$. A két közbülső pont és a hozzájuk tartozó függvényértékek az alábbiak. Ne feledjük, hogy most a d_2 pont az előző intervallumbeli c_1 értékkel azonos.

$$\begin{aligned} c_2 &= a_2 + \frac{F_1}{F_3} L_2 = 1.8, & f(c_2) &= 4.24, \\ d_2 &= c_1 = 2.6, & f(d_2) &= f(c_1) = 3.76 \end{aligned}$$

3. lépés:

Mivel $f(c_2) > f(d_2)$, így az új bizonytalansági intervallum $[a_3, b_3] = [c_2, b_2] = [1.8, 3.4]$, melynek hossza $L_3 = 1.6$. A két közbülső pont és a hozzájuk tartozó függvényértékek az alábbiak. Ez esetben a c_3 pont lesz az előző intervallumbeli d_2 értékkel azonos.

$$\begin{aligned} c_3 &= d_2 = 2.6, & f(c_3) &= f(d_2) = 3.76, \\ d_3 &= a_3 + \frac{F_1}{F_2} L_3 = 2.6, & f(d_3) &= 3.76 \end{aligned}$$

4. lépés:

Mivel $c_3 = d_3$, így az algoritmust be kell fejezni. A minimumpont közelítése $x_{\min} \approx 2.6$, vagyis a közbülső pontok közös értéke.

Ha az n értékét önkényesen választjuk meg, akkor - mint ahogy a példában tapasztaltuk - nem tudjuk befolyásolni a pontosságot. Amennyiben azt szeretnénk, hogy a pontossági tűrés például $\varepsilon = 0.05$ legyen, akkor az n értékét olyanra kell választani, hogy fennálljon az

$$F_n > \frac{L_1}{\varepsilon}.$$

összefüggés, ez pedig azt jelenti példánkban, hogy $F_n > \frac{4}{0.05} = 80$. A Fibonacci számokból adódik, hogy $n = 10$, mivel $F_{10} = 87$.

A példa során azt is ellenőrizhetjük, hogy az intervallumok hosszára a Fibonacci számokhoz hasonló összefüggés érvényes, $L_1 = L_2 + L_3$.

3.1.3. Deriváltakat használó egyváltozós kereső eljárások

Bisection módszer Tegyük fel, hogy az egyváltozós függvény, amelynek minimumát keressük, differenciálható konvex függvény. Induljunk ki egy olyan $[a, b]$ bizonytalansági intervallumból, amely tartalmazza a minimumpontot. A módszer lényege, hogy minden lépésben az intervallum belsejében választunk egy pontot (optimális választás a felezőpont) és a pontbeli derivált (f') értékétől függően választjuk ki a baloldali vagy a jobboldali intervallumot.

A Bisection módszer algoritmus:

Induló lépésben legyen $[a, b] = [a_1, b_1]$, ($k = 1$).

Közbülső lépés: Adott az $[a_k, b_k]$ intervallum. Meghatározzuk a felezőpontot, jelölje ezt c_k .

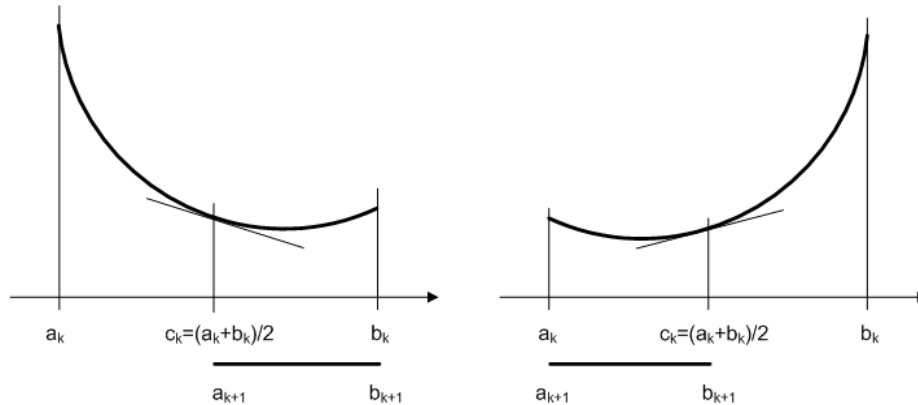
Ha $f'(c_k) = 0$, akkor a függvény konvexitása miatt a c_k pont a minimumpont.

Ha $f'(c_k) < 0$, akkor a függvény konvexitása miatt az új bizonytalansági intervallum $[a_{k+1}, b_{k+1}] = [c_k, b_k]$.

Ha $f'(c_k) > 0$, akkor a függvény konvexitása miatt az új bizonytalansági intervallum $[a_{k+1}, b_{k+1}] = [a_k, c_k]$.

Az eljárást addig folytatjuk, amíg valamely k -ra $L_k = b_k - a_k < 2\varepsilon$, ahol $\varepsilon > 0$ a pontossági előírás. Ekkor, ha a minimumpontot a megállásnál kapott $[a_k, b_k]$ intervallum középpontjára választjuk, akkor ε -nál kisebb hibát követünk el a minimumpont közelítésében.

Az algoritmus lépései az alábbi ábrán is követhetők:

Ha az intervallum közepére választjuk a pontot, akkor $L_{k+1} = \frac{L_k}{2}$, azaz feleződik a bizonytalansági intervallum. Ezért ezt a módszert intervallumfelező eljárásnak is nevezzük.

Példa:

Oldjuk meg az $f(x) = x^3 - 9x + 7 \rightarrow \min!$ egyváltozós optimalizálási feladatot Bisection módszerrel, ha a bizonytalansági intervallum $[a, b] = [1, 3]$, $\varepsilon = 0.005$.

Megoldás:

Előkészületként határozzuk meg a függvény első deriváltját:

$$f'(x) = 3x^2 - 9$$

1. lépés:

Az első közelítésbeli bizonytalansági intervallum $[a_1, b_1] = [1, 5]$, melynek hossza $L_1 = 2$, középpontja (felezőpontja) $c_1 = 2$.

2. lépés:

Mivel $f'(2) = 3 > 0$, így az új bizonytalansági intervallum $[a_2, b_2] = [a_1, c_1] = [1, 2]$, melynek hossza $L_2 = 1$, felezőpontja $c_2 = 1.5$.

3. lépés:

Mivel $f'(1.5) = -2.25 < 0$, így az új bizonytalansági intervallum $[a_3, b_3] = [c_2, b_2] = [1.5, 2]$, melynek hossza $L_3 = 0.5$, felezőpontja $c_3 = 1.75$.

4. lépés:

Mivel $f'(1.75) = 0.1875 > 0$, így az új bizonytalansági intervallum $[a_4, b_4] = [a_3, c_3] = [1.5, 1.75]$, melynek hossza $L_4 = 0.25$, felezőpontja $c_4 = 1.625$. Itt megállunk, mivel az algoritmus fő lépéseit bemutattuk. Egyébként addig folytatjuk az eljárást, amíg el nem érjük azt a lépést, amelyben $L_k < 2\varepsilon = 0.01$, és ekkor $x_{\min} = c_k$ lesz a minimumpont ε pontosságú közelítése.

Megfigyelhető, hogy a bizonytalansági intervallumok hossza minden lépésben a felére csökken.

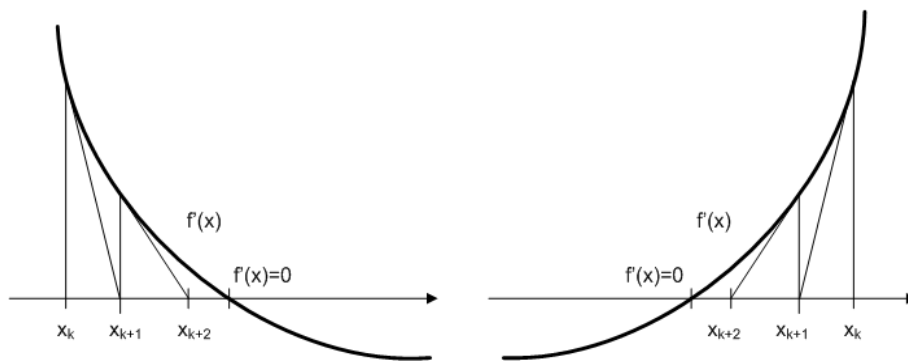
Newton módszer Tegyük fel, hogy az egyváltozós függvény, amelynek minimumát keressük, kétszer differenciálható függvény. Induljunk ki egy x_1 pontból és alkalmazzuk az $f'(x) = 0$ szükséges feltételre, mint stacionárius egyenlet megoldására a Newton iterációs eljárást, amely a következő

$$x_{k+1} = x_k - \frac{f'(x_k)}{f''(x_k)} \quad k = 1, 2, \dots$$

A Newton módszerről jelen tananyag elején részletesen beszéltünk, igaz, hogy a többváltozós esetet tárgyaltuk. A fenti formulát egyszerűen kapjuk a többváltozós esetből, hiszen a gradiens vektor helyett az első deriváltat, a Hesse mátrix helyett pedig a második deriváltat kell szerepeltetni.

Az eljárást addig folytatjuk, amíg valamely k -ra $|x_{k+1} - x_k| < \varepsilon$, ahol $\varepsilon > 0$ a pontossági előírás. Ekkor az x_{k+1} pont legfeljebb ε számmal tér el a minimumponttól.

Az algoritmus lépései az alábbi ábrán is követhetők:

Az egyváltozós esetben az $f'(x)$ deriváltfüggvénynek az x_k pontjában érintőt húzunk és ahol ez metszi a vízszintes tengelyt az lesz az új x_{k+1} közelítés. Tehát minden lépésben az $f'(x)$ deriváltfüggvényt az érintőegyenessel közelítjük. A Newton módszert szokás érintőmódszernek is nevezni.

Példa:

Oldjuk meg az $f(x) = x^3 - 9x + 7 \rightarrow \min!$ egyváltozós optimalizálási feladatot Newton módszerrel, ha a kiinduló közelítő megoldás $x_1 = 3$, $\varepsilon = 0.005$.

Megoldás:

Előkészületként határozzuk meg a függvény első és második deriváltját

$$f'(x) = 3x^2 - 9, \quad f''(x) = 6x$$

2. közelítés:

$$x_2 = x_1 - \frac{3x_1^2 - 9}{6x_1} = 2$$

Az utolsó két közelítés távolsága: $|x_2 - x_1| = 1$. Hasonló lépésekkel nyerjük a további közelítéseket, amelyek rendre az alábbiak:

3. közelítés: $x_3 = 1.7500$, $|x_3 - x_2| = 0.25$
4. közelítés: $x_4 = 1.7321$, $|x_4 - x_3| = 0.0179$
5. közelítés: $x_5 = 1.7321$, $|x_5 - x_4| = 0$

Láthatjuk a gyors konvergenciát, már a 4. közelítésben megkaptuk a $x_{\min} = \sqrt{3}$ pontos értéket négy tizedes pontossággal.

3.2. Többváltozós vonalmenti kereső eljárások

Ebben a fejezetben részletesen ismertetjük a többváltozós vonalmenti eljárásokat, az első alfejezetben a deriváltakat nem használó, a második alfejezetben pedig a deriváltakat is használó módszereket mutatjuk be.

3.2.1. Deriváltakat nem használó többváltozós vonalmenti kereső eljárások

Ciklikus koordináta módszer A ciklikus koordináta módszerben a kereső irányok az egységvektorok.

Ciklikus koordináta módszer algoritmus:

Induló lépés ($k = 1$): Kiindulunk egy $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ pontból.

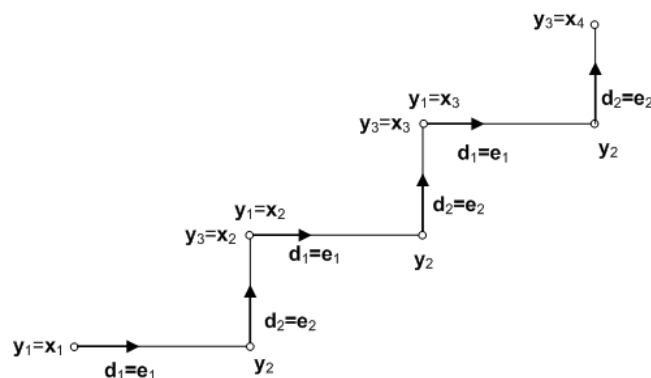
Közbülső lépés:

1. Legyen $\mathbf{y}_1 = \mathbf{x}_k$. Az $\mathbf{y}_1$ pontból kiindulva az $\mathbf{e}_1$ egységvektor irányában megkeressük a $\varphi(\lambda) = f(\mathbf{y}_1 + \lambda \mathbf{e}_1)$ függvény minimumát, legyen ez az $\mathbf{y}_2$ pont, majd az $\mathbf{y}_2$ pontból kiindulva az $\mathbf{e}_2$ egységvektor irányában megkeressük a $\varphi(\lambda) = f(\mathbf{y}_2 + \lambda \mathbf{e}_2)$ függvény minimumát, legyen ez az $\mathbf{y}_3$ pont, ezt folytatva, azaz **ciklikusan** változtatva a kereső egységvektorokat, utolsóként az $\mathbf{e}_n$ egységvektor irányában történő keresés után kapjuk az $\mathbf{y}_{n+1}$ pontot.

2. Meghatározzuk a következő közelítést: $\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{y}_{n+1}$.

3. Megállunk, ha $\|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| < \varepsilon$, egyébként folytatjuk az eljárást, $k := k + 1$.

Az algoritmus lépései az alábbi ábrán is követhetők:

Példa:

Oldjuk meg az alábbi optimalizálási feladatot ciklikus koordináta módszerrel! Legyen az $\mathbf{x}_1 = (0, 0)$ a startvektor és legyen $\varepsilon = 0.005$ a pontossági tűrés.

$$f(x_1, x_2) = x_1^2 - x_1 x_2 + 2x_2^2 - 2x_1 - 3x_2 + 7 \rightarrow \min!$$

Megoldás:

1. lépés:

$$\mathbf{x}_1 = (0, 0)$$

$$\mathbf{y}_1 = \mathbf{x}_1 = (0, 0), \quad \mathbf{d}_1 = \mathbf{e}_1 = (1, 0), \quad \mathbf{y} = \mathbf{y}_1 + \lambda \mathbf{d}_1 = (\lambda, 0)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(\lambda, 0) = \lambda^2 - \lambda \cdot 0 + 2 \cdot 0^2 - 2\lambda - 3 \cdot 0 + 7 = \lambda^2 - 2\lambda + 7 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_1 = 1$$

$$\mathbf{y}_2 = \mathbf{y}_1 + \lambda_1 \mathbf{d}_1 = (\lambda_1, 0) = (1, 0), \quad \mathbf{d}_2 = \mathbf{e}_2 = (0, 1), \quad \mathbf{y} = \mathbf{y}_2 + \lambda \mathbf{d}_2 = (1, \lambda)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(1, \lambda) = 2\lambda^2 - 4\lambda + 6 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_2 = 1$$

$$\mathbf{y}_3 = \mathbf{y}_2 + \lambda_2 \mathbf{d}_2 = (1, 1)$$

2. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = \mathbf{y}_3 = (1, 1)$$

$\|\mathbf{x}_2 - \mathbf{x}_1\| = \sqrt{2} > \varepsilon$, tehát folytatni kell az eljárást.

$$\mathbf{y}_1 = \mathbf{x}_2 = (1, 1), \quad \mathbf{d}_1 = \mathbf{e}_1 = (1, 0), \quad \mathbf{y} = \mathbf{y}_1 + \lambda \mathbf{d}_1 = (1 + \lambda, 1)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(1 + \lambda, 1) = (\lambda + 1)^2 - 3\lambda + 3 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_1 = \frac{1}{2}$$

$$\mathbf{y}_2 = \mathbf{y}_1 + \lambda_1 \mathbf{d}_1 = \left(\frac{3}{2}, 1\right), \quad \mathbf{d}_2 = \mathbf{e}_2 = (0, 1), \quad \mathbf{y} = \mathbf{y}_2 + \lambda \mathbf{d}_2 = \left(\frac{3}{2}, 1 + \lambda\right)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f\left(\frac{3}{2}, 1 + \lambda\right) = 2(\lambda + 1)^2 - \frac{9}{2}\lambda + \frac{7}{4} \rightarrow \min!$$

$$\lambda_2 = \frac{1}{8}$$

$$\mathbf{y}_3 = \mathbf{y}_2 + \lambda_2 \mathbf{d}_2 = \left(\frac{3}{2}, \frac{9}{8}\right)$$

3. lépés:

$$\mathbf{x}_3 = \mathbf{y}_3 = \left(\frac{3}{2}, \frac{9}{8}\right)$$

$\|\mathbf{x}_3 - \mathbf{x}_2\| = 0.177 > \varepsilon$, tehát folytatni kell az eljárást.

Mivel az algoritmus fő lépéseit bemutattuk, ezért az eljárást befejezzük. Megjegyezzük, hogy az optimális megoldás $\bar{\mathbf{x}} = \left[\frac{11}{7}, \frac{8}{7}\right] = (1.57, 1.14)$, amelyhez már az $\mathbf{x}_3 = \left(\frac{3}{2}, \frac{9}{8}\right) = (1.5, 1.125)$ közelítés elég közel van.

Hooke-Jeeves módszer A Hooke-Jeeves a módszer hasonló a ciklikus koordináta módszerhez, mivel itt is az egységvektorokat használjuk kereső irányoknak. A különbség az, hogy az egységvektorok irányába történő keresési ciklus után elvégzünk egy $\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k$ irányban történő keresést is.

Hooke-Jeeves módszer algoritmus:

Induló lépés ($k = 1$): Kiindulunk egy $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ pontból.

Közbülső lépés:

1. Legyen $\mathbf{y}_1 = \mathbf{x}_k$. Az $\mathbf{y}_1$ pontból kiindulva az $\mathbf{e}_1$ egységvektor irányában megkeressük a $\varphi(\lambda) = f(\mathbf{y}_1 + \lambda \mathbf{e}_1)$ függvény minimumát, legyen ez az $\mathbf{y}_2$ pont, majd az $\mathbf{y}_2$ pontból kiindulva az $\mathbf{e}_2$ egységvektor irányában megkeressük a $\varphi(\lambda) = f(\mathbf{y}_2 + \lambda \mathbf{e}_2)$ függvény minimumát, legyen ez az $\mathbf{y}_3$ pont, ezt folytatva, azaz ciklikusan változtatva a kereső egységvektorokat, utolsóként az $\mathbf{e}_n$ egységvektor irányában történő keresés után kapjuk az $\mathbf{y}_{n+1}$ pontot.

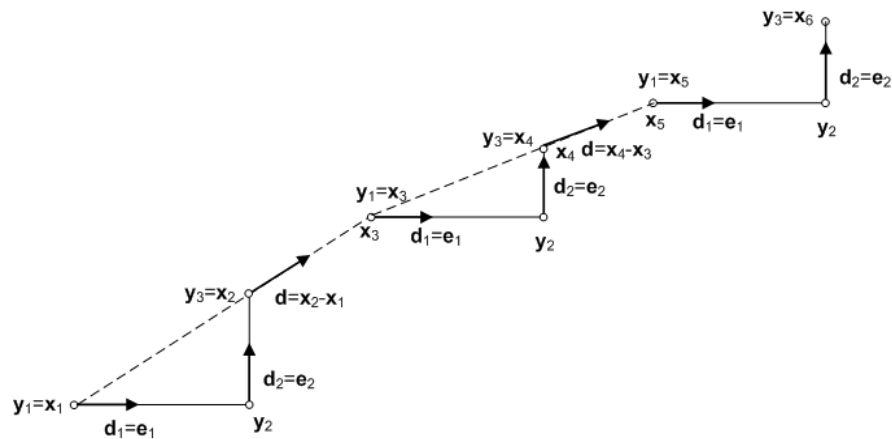
2. Meghatározzuk a következő közelítést: $\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{y}_{n+1}$.

3. Megállunk, ha $\|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| < \varepsilon$, egyébként folytatjuk az eljárást a következő sorral.

4. Legyen $\mathbf{d} = \mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k$ és az $\mathbf{x}_{k+1}$ pontból kiindulva a $\mathbf{d}$ irányban megkeressük a $\varphi(\lambda) = f(\mathbf{x}_{k+1} + \lambda \mathbf{d})$ függvény minimumát, legyen ez az $\mathbf{x}_{k+2}$ pont.

5. Folytatjuk az eljárást, $k := k + 1$.

Az algoritmus lépései az alábbi ábrán is követhetők:

Példa:

Oldjuk meg az alábbi optimalizálási feladatot Hooke-Jeeves módszerrel! Legyen az $\mathbf{x}_1 = (0, 0)$ a startvektor és legyen $\varepsilon = 0.005$ a pontossági tűrés.

$$f(x_1, x_2) = x_1^2 - x_1 x_2 + 2x_2^2 - 2x_1 - 3x_2 + 7 \rightarrow \min!$$

Megoldás:

1. lépés:

$$\mathbf{x}_1 = (0, 0)$$

$$\mathbf{y}_1 = \mathbf{x}_1 = (0, 0), \quad \mathbf{d}_1 = \mathbf{e}_1 = (1, 0), \quad \mathbf{y} = \mathbf{y}_1 + \lambda \mathbf{d}_1 = (\lambda, 0)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(\lambda, 0) = \lambda^2 - \lambda(0) + 2(0)^2 - 2\lambda - 3(0) = \lambda^2 - 2\lambda + 7 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_1 = 1$$

$$\mathbf{y}_2 = \mathbf{y}_1 + \lambda_1 \mathbf{d}_1 = (\lambda_1, 0) = (1, 0), \quad \mathbf{d}_2 = \mathbf{e}_2 = (0, 1), \quad \mathbf{y} = \mathbf{y}_2 + \lambda \mathbf{d}_2 = (1, \lambda)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(1, \lambda) = 2\lambda^2 - 4\lambda + 6 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_2 = 1$$

$$\mathbf{y}_3 = \mathbf{y}_2 + \lambda_2 \mathbf{d}_2 = (1, 1)$$

2. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = \mathbf{y}_3 = (1, 1)$$

$$\|\mathbf{x}_2 - \mathbf{x}_1\| = \sqrt{2} > \varepsilon, \text{ tehát folytatjuk az eljárást.}$$

3. lépés:

Itt térünk el a ciklikus koordináták módszertől, most az irányvektor legyen az előző két közelítő $\mathbf{x}$ vektor különbsége, azaz $\mathbf{d} = \mathbf{x}_2 - \mathbf{x}_1 = (1, 1) - (0, 0) = (1, 1)$

$$\mathbf{x}_2 = (1, 1), \quad \mathbf{d} = (1, 1), \quad \mathbf{x} = \mathbf{x}_2 + \lambda \mathbf{d} = (1 + \lambda, 1 + \lambda)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(1 + \lambda, 1 + \lambda) = 2(\lambda + 1)^2 - 5\lambda + 2 \rightarrow \min!$$

$$\lambda = \frac{1}{4}$$

$$\mathbf{x}_3 = \mathbf{x}_2 + \lambda \mathbf{d} = \left(\frac{5}{4}, \frac{5}{4}\right)$$

4. lépés:

$\mathbf{x}_3 = \left(\frac{5}{4}, \frac{5}{4}\right)$ közelítésből kiindulva újra elvégzünk egy ciklust az egységvektorokkal.

$$\mathbf{y}_1 = \mathbf{x}_3 = \left(\frac{5}{4}, \frac{5}{4}\right), \quad \mathbf{d}_1 = \mathbf{e}_1 = (1, 0), \quad \mathbf{y} = \mathbf{y}_1 + \lambda \mathbf{d}_1 = \left(\frac{5}{4} + \lambda, \frac{5}{4}\right)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f\left(\frac{5}{4} + \lambda, \frac{5}{4}\right) = \left(\lambda + \frac{5}{4}\right)^2 - \frac{13}{4}\lambda + \frac{37}{16} \rightarrow \min!$$

$$\lambda_1 = \frac{3}{8}$$

$$\mathbf{y}_2 = \mathbf{y}_1 + \lambda_1 \mathbf{d}_1 = \left(\frac{13}{8}, \frac{5}{4}\right), \quad \mathbf{d}_2 = \mathbf{e}_2 = (0, 1), \quad \mathbf{y} = \mathbf{y}_2 + \lambda \mathbf{d}_2 = \left(\frac{13}{8}, \frac{5}{4} + \lambda\right)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f\left(\frac{13}{8}, \frac{5}{4} + \lambda\right) = 2\left(\lambda + \frac{5}{4}\right)^2 - \frac{37}{8}\lambda + \frac{39}{64} \rightarrow \min!$$

$$\lambda_2 = -\frac{3}{32}$$

$$\mathbf{y}_3 = \mathbf{y}_2 + \lambda_2 \mathbf{d}_2 = \left(\frac{13}{8}, \frac{37}{32}\right)$$

5. lépés: $\mathbf{x}_4 = \mathbf{y}_3 = \left(\frac{13}{8}, \frac{37}{32}\right)$

$$\|\mathbf{x}_4 - \mathbf{x}_3\| = 0.53 > \varepsilon, \text{ tehát folytatni kell az eljárást.}$$

Mivel az algoritmus fő lépéseit bemutattuk, ezért az eljárást befejezzük. A folytatásban a $\mathbf{d} = \mathbf{x}_4 - \mathbf{x}_3$ irányvektorral végzünk egy egyváltozós minimalizálást, majd újra egy ciklust végzünk az egységvektorokkal, stb. Megjegyezzük, hogy az optimális megoldás $\bar{\mathbf{x}} = \left[\frac{11}{7}, \frac{8}{7}\right] = (1.57, 1.14)$, amelyhez már az $\mathbf{x}_4 = (1.625, 1.156)$ közelítés elég közel van. Közelebb jutottunk, mint a ciklikus koordináták módszerrel, igaz, hogy eggyel több egyváltozós minimalizálást végeztünk.

Rosenbrock módszer A Rosenbrock módszer hasonlóan indul mint a Hooke-Jeeves módszer, azonban a második ciklustól kezdve nem az egységvektorokat használjuk kereső iránynak, hanem olyan $\mathbf{d}_1, \mathbf{d}_2, \dots, \mathbf{d}_n$ vektorokat, amelyek (mint ahogy az egységvektorok is), lineárisan függetlenek és ortogonálisak (merőlegesek) egymásra. Az első irányvektort, a $\mathbf{d}_1$ vektort $\mathbf{d}_1 = \mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k$ -re választjuk, a többit pedig a Gram-Schmidt féle ortogonalizációs eljárással határozzuk meg. A Gram-Schmidt féle ortogonalizációs eljárás ismertetésére itt nem térünk ki.

Rosenbrock módszer algoritmus:

Induló lépés ($k = 1$): Kiindulunk egy $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ pontból és a kezdeti kereső vektorokat az egységvektorokra választjuk, azaz $\mathbf{d}_i = \mathbf{e}_i$, $i = 1, 2, \dots, n$.

Közbülső lépés:

1. Legyen $\mathbf{y}_1 = \mathbf{x}_k$. Az $\mathbf{y}_1$ pontból kiindulva a $\mathbf{d}_1$ irányban megkeressük a $\varphi(\lambda) = f(\mathbf{y}_1 + \lambda \mathbf{d}_1)$ függvény minimumát, legyen ez az $\mathbf{y}_2$ pont, majd az $\mathbf{y}_2$ pontból kiindulva a $\mathbf{d}_2$ irányban megkeressük a $\varphi(\lambda) = f(\mathbf{y}_2 + \lambda \mathbf{d}_2)$ függvény minimumát, legyen ez az $\mathbf{y}_3$ pont, ezt folytatva, azaz ciklikusan változtatva a kereső irányvektorokat, utolsóként a $\mathbf{d}_n$ irányban történő keresés után kapjuk az $\mathbf{y}_{n+1}$ pontot.

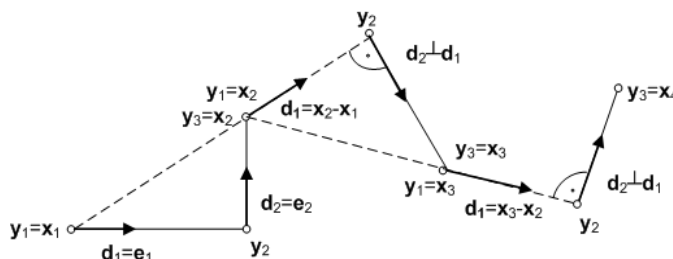
2. Meghatározzuk a következő közelítést: $\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{y}_{n+1}$.

3. Megállunk, ha $\|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| < \varepsilon$, egyébként folytatjuk az eljárást a következő sorral.

4. Meghatározzuk az új $\mathbf{d}_1, \mathbf{d}_2, \dots, \mathbf{d}_n$ lineárisan független, egymásra merőleges irányvektorokat a Gram-Schmidt féle ortogonalizációs eljárással úgy, hogy $\mathbf{d}_1 = \mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k$ legyen.

5. Folytatjuk az eljárást, $k := k + 1$.

Az algoritmus lépései az alábbi ábrán is követhetők:

Példa:

Oldjuk meg az alábbi optimalizálási feladatot Rosenbrock módszerrel! Legyen az $\mathbf{x}_1 = (0, 0)$ a startvektor és legyen $\varepsilon = 0.005$ a pontossági tűrés.

$$f(x_1, x_2) = x_1^2 - x_1 x_2 + 2x_2^2 - 2x_1 - 3x_2 + 7 \rightarrow \min!$$

Megoldás:

1. lépés:

$$\mathbf{x}_1 = (0, 0)$$

$$\mathbf{y}_1 = \mathbf{x}_1 = (0, 0), \quad \mathbf{d}_1 = (1, 0), \quad \mathbf{y} = \mathbf{y}_1 + \lambda \mathbf{d}_1 = (\lambda, 0)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(\lambda, 0) = \lambda^2 - \lambda(0) + 2(0)^2 - 2\lambda - 3(0) = \lambda^2 - 2\lambda + 7 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_1 = 1$$

$$\mathbf{y}_2 = \mathbf{y}_1 + \lambda_1 \mathbf{d}_1 = (\lambda_1, 0) = (1, 0), \quad \mathbf{d}_2 = (0, 1), \quad \mathbf{y} = \mathbf{y}_2 + \lambda \mathbf{d}_2 = (1, \lambda)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(1, \lambda) = 2\lambda^2 - 4\lambda + 6 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_2 = 1$$

$$\mathbf{y}_3 = \mathbf{y}_2 + \lambda_2 \mathbf{d}_2 = (1, 1)$$

2. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = \mathbf{y}_3 = (1, 1)$$

$$\|\mathbf{x}_2 - \mathbf{x}_1\| = \sqrt{2} > \varepsilon, \text{ tehát folytatni kell az eljárást.}$$

3. lépés:

Itt térünk el a ciklikus koordináták ill. a Hooke-Jeeves módszertől, most képezzünk két irányvektort, amelyek egymásra merőlegesek, az első irányvektor legyen az előző két közelítő $\mathbf{x}$ vektor különbsége, azaz $\mathbf{d}_1 = \mathbf{x}_2 - \mathbf{x}_1 = (1, 1) - (0, 0) = (1, 1)$, a másik irányvektor ($\mathbf{d}_2$) pedig erre merőleges legyen. A $\mathbf{d}_2$ vektor akkor merőleges a $\mathbf{d}_1$ vektorra, ha $\mathbf{d}_1 \mathbf{d}_2 = 0$. Két ilyen vektor is van, az $(1, -1)$ és a $(-1, 1)$ vektorok. Válasszuk a $\mathbf{d}_2 = (1, -1)$ vektort. Most a $\mathbf{d}_1$ és $\mathbf{d}_2$ két vektorok irányában végzünk egymás után egy-egy egyváltozós optimalizálást.

$$\mathbf{y}_1 = \mathbf{x}_2 = (1, 1), \quad \mathbf{d}_1 = (1, 1), \quad \mathbf{x} = \mathbf{x}_2 + \lambda \mathbf{d}_1 = (1 + \lambda, 1 + \lambda)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(1 + \lambda, 1 + \lambda) = 2(\lambda + 1)^2 - 5\lambda + 2 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_1 = \frac{1}{4}$$

$$\mathbf{y}_2 = \mathbf{y}_1 + \lambda_1 \mathbf{d}_1 = \left(\frac{5}{4}, \frac{5}{4}\right), \quad \mathbf{d}_2 = (1, -1), \quad \mathbf{y} = \mathbf{y}_2 + \lambda \mathbf{d}_2 = \left(\frac{5}{4} + \lambda, \frac{5}{4} - \lambda\right)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f\left(\frac{5}{4} + \lambda, \frac{5}{4} - \lambda\right) = \lambda + \left(\lambda + \frac{5}{4}\right)^2 + 2\left(\frac{5}{4} - \lambda\right)^2 - \left(\lambda + \frac{5}{4}\right)\left(\frac{5}{4} - \lambda\right) + \frac{3}{4} \rightarrow \min!$$

$$\lambda_2 = \frac{3}{16}$$

$$\mathbf{y}_3 = \mathbf{y}_2 + \lambda_2 \mathbf{d}_2 = \left(\frac{23}{16}, \frac{17}{16}\right)$$

4. lépés:

$$\mathbf{x}_3 = \mathbf{y}_3 = \left(\frac{23}{16}, \frac{17}{16}\right)$$

$$\|\mathbf{x}_3 - \mathbf{x}_2\| = 0.44 > \varepsilon, \text{ tehát folytatni kell az eljárást.}$$

Mivel az algoritmus fő lépéseit bemutattuk, ezért az eljárást befejezzük. A folytatáshoz meghatározzuk a két, egymásra merőleges irányvektorokat: $\mathbf{d}_1 = \mathbf{x}_3 - \mathbf{x}_2 = \left(\frac{7}{16}, \frac{1}{16}\right)$, $\mathbf{d}_2 = \left(\frac{1}{16}, -\frac{7}{16}\right)$ és ezekkel elvégzünk egy-egy egyváltozós minimalizálást, majd újra meghatározzuk a két, egymásra merőleges irányvektort, stb.

Megjegyezzük, hogy a merőleges irányvektorok előállításához nem volt szükség a Gram-Schmidt féle ortogonalizációs eljárásra, mivel kétváltozós volt a feladat.

3.2.2. Deriváltakat használó többváltozós vonalmenti kereső eljárások

Gradiens módszer (Cauchy módszer, 1847) Mint tudjuk, a gradiens vektor a függvény legnagyobb növekedésének irányába mutat. Legkézenfekvőbb tehát a $\mathbf{d}$ kereső irányra a $\mathbf{d} = -\nabla f(\mathbf{x})$ választás, hisz ebben az irányban várható a függvény legnagyobb csökkenése. Szokás ezt a módszert a legnagyobb csökkenés módszerének is nevezni. A módszer lényege az alábbiakban foglalható össze.

Gradiens módszer algoritmus:

Induló lépés ($k = 1$): Kiindulunk egy $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ pontból.

Közbülső lépés:

1. Az irányvektor meghatározása: $\mathbf{d}_k = -\nabla f(\mathbf{x}_k)$.
2. Megoldjuk a $\min \{f(\mathbf{x}_k + \lambda \mathbf{d}_k) : \lambda \geq 0\}$ minimalizálási feladatot λ -ra, legyen az optimális megoldás λ_k .
3. Meghatározzuk a következő közelítést: $\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k + \lambda_k \mathbf{d}_k$.
4. Megállunk, ha $\|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| < \varepsilon$, egyébként folytatjuk az eljárást, $k := k + 1$.

Példa:

Oldjuk meg az alábbi optimalizálási feladatot gradiens módszerrel. Legyen az $\mathbf{x}_1 = (0, 0)$ a startvektor és legyen $\varepsilon = 0.005$ a pontossági tűrés.

$$f(x_1, x_2) = x_1^2 + 2x_1x_2 + 2x_2^2 - x_1 + x_2 + 5 \rightarrow \min!$$

Megoldás:

Előkészületként határozzuk meg a célfüggvény gradiensét

$$\nabla f(x_1, x_2) = \begin{bmatrix} 2x_1 + 2x_2 - 1 \\ 2x_1 + 4x_2 + 1 \end{bmatrix}.$$

1. lépés: $\mathbf{x}_1 = (0, 0)$

$$\nabla f(\mathbf{x}_1) = \begin{bmatrix} -1 \\ 1 \end{bmatrix}, \quad \mathbf{d}_1 = -\nabla f(\mathbf{x}_1) = \begin{bmatrix} 1 \\ -1 \end{bmatrix}$$

$$\mathbf{x} = \mathbf{x}_1 + \lambda \mathbf{d}_1 = (\lambda, -\lambda)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(\lambda, -\lambda) = \lambda^2 - 2\lambda + 5 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_1 = 1$$

2. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = \mathbf{x}_1 + \lambda_1 \mathbf{d}_1 = (\lambda_1, -\lambda_1) = (1, -1), \quad \mathbf{d}_2 = -\nabla f(\mathbf{x}_2) = (1, 1), \quad \mathbf{x} = \mathbf{x}_2 + \lambda \mathbf{d}_2 = (1 + \lambda, -1 + \lambda)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(1 + \lambda, -1 + \lambda) = 5\lambda^2 - 2\lambda + 4 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_2 = \frac{1}{5}$$

3. lépés:

$$\mathbf{x}_3 = \mathbf{x}_2 + \lambda_2 \mathbf{d}_2 = \left(\frac{6}{5}, -\frac{4}{5}\right), \quad \mathbf{d}_3 = -\nabla f(\mathbf{x}_3) = \left(\frac{1}{5}, -\frac{1}{5}\right), \quad \mathbf{x} = \mathbf{x}_3 + \lambda \mathbf{d}_3 = \left(\frac{6}{5} + \frac{1}{5}\lambda, -\frac{4}{5} - \frac{1}{5}\lambda\right)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f\left(\frac{6}{5} + \frac{1}{5}\lambda, -\frac{4}{5} - \frac{1}{5}\lambda\right) = \frac{1}{25}\lambda^2 - \frac{2}{25}\lambda + \frac{19}{5} \rightarrow \min!$$

$$\lambda_3 = 1$$

4. lépés:

$$\mathbf{x}_4 = \mathbf{x}_3 + \lambda_3 \mathbf{d}_3 = \left(\frac{7}{5}, -1\right), \quad \mathbf{d}_4 = -\nabla f(\mathbf{x}_4) = \left(\frac{1}{5}, \frac{1}{5}\right), \quad \mathbf{x} = \mathbf{x}_4 + \lambda \mathbf{d}_4 = \left(\frac{7}{5} + \frac{1}{5}\lambda, -1 + \frac{1}{5}\lambda\right)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f\left(\frac{7}{5} + \frac{1}{5}\lambda, -1 + \frac{1}{5}\lambda\right) = \frac{1}{5}\lambda^2 - \frac{2}{25}\lambda + \frac{94}{25} \rightarrow \min!$$

$$\lambda_4 = \frac{1}{5}$$

5. lépés:

$$\mathbf{x}_5 = \mathbf{x}_4 + \lambda_4 \mathbf{d}_4 = \left(\frac{36}{25}, -\frac{24}{25}\right), \quad \mathbf{d}_5 = -\nabla f(\mathbf{x}_4) = \left(\frac{1}{25}, -\frac{1}{25}\right), \quad \mathbf{x} = \mathbf{x}_5 + \lambda \mathbf{d}_5 = \left(\frac{36}{25} + \frac{1}{25}\lambda, -\frac{24}{25} - \frac{1}{25}\lambda\right)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f\left(\frac{36}{25} + \frac{1}{25}\lambda, -\frac{24}{25} - \frac{1}{25}\lambda\right) = \frac{1}{625}\lambda^2 - \frac{2}{625}\lambda + \frac{469}{125} \rightarrow \min!$$

$$\lambda_5 = 1$$

6. lépés:

$$\mathbf{x}_6 = \mathbf{x}_5 + \lambda_5 \mathbf{d}_5 = \left(\frac{37}{25}, -1\right) = (1.48, -1).$$

Mivel az algoritmus fő lépéseit bemutattuk, ezért az eljárást befejezzük. Megjegyezzük, hogy az 5. lépésben már elég közel kerültünk a minimumhelyhez, amely $\bar{\mathbf{x}} = (1.5, -1)$. Szokás a két utolsó közelítés távolsága helyett azt a megállási (terminálási) feltételt is használni, amelynél a $\|\nabla f(\mathbf{x}_k)\|$ elegendően közel van a zérushoz.

Newton típusú módszerek Az előzőekben megismertük a Newton módszert és a kvázi Newton módszereket. Mindegyiknél egy $\mathbf{s}_k$ különbségvektort határoztunk meg és ezt közvetlenül hozzáadtuk az $\mathbf{x}_k$ vektorhoz, úgy kaptuk meg a következő közelítést, azaz $\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k + \mathbf{s}_k$. A most tárgyalásra kerülő módszerekben is egy lineáris egyenletrendszer kell megoldani, de a kapott vektort csupán egy iránynak használjuk és ebben az irányban elvégzünk egy vonalmenti minimalizálást. A következő közelítést ennek a vonalmenti minimalizálásnak az eredménye adja. Továbbra is megtartjuk a Newton típusú módszereknél használatos jelöléseket, tehát az $\mathbf{x}$ vektorok különbségére az $\mathbf{s}$ vektort, a gradiens vektorok különbségére pedig az $\mathbf{y}$ vektort használjuk, azaz $\mathbf{s}_k = \mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k$ és $\mathbf{y}_k = \nabla f(\mathbf{x}_{k+1}) - \nabla f(\mathbf{x}_k)$. Az irányvektorra pedig a szokásos $\mathbf{d}$ jelölést használjuk. A következőkben a Newton módszernek ill. a két kvázi Newton módszernek a vonalmenti minimalizálást is tartalmazó algoritmusát ismertetjük.

Newton módszer I. algoritmus:

Induló lépés ($k = 1$): Kiindulunk egy $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ pontból.

Közbülső lépés:

1. Irányvektor meghatározása: Megoldjuk a $\mathbf{H}(\mathbf{x}_k)\mathbf{d}_k = -\nabla f(\mathbf{x}_k)$ lineáris egyenletrendszert $\mathbf{d}_k$ -ra.

2. Megoldjuk a $\min\{f(\mathbf{x}_k + \lambda \mathbf{d}_k)\}$ minimalizálási feladatot λ -ra, legyen az optimális megoldás λ_k .

3. Meghatározzuk a következő közelítést: $\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k + \lambda_k \mathbf{d}_k$.

4. Megállunk, ha $\|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| < \varepsilon$, egyébként folytatjuk az eljárást, $k := k + 1$.

Newton módszer II. algoritmus:

Induló lépés ($k = 1$): Kiindulunk egy $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ pontból.

Közbülső lépés:

1. Irányvektor meghatározása: $\mathbf{d}_k = -\mathbf{H}(\mathbf{x}_k)^{-1} \nabla f(\mathbf{x}_k)$.
2. Megoldjuk a $\min \{f(\mathbf{x}_k + \lambda \mathbf{d}_k)\}$ minimalizálási feladatot λ -ra, legyen az optimális megoldás λ_k .
3. Meghatározzuk a következő közelítést: $\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k + \lambda_k \mathbf{d}_k$.
4. Megállunk, ha $\|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| < \varepsilon$, egyébként folytatjuk az eljárást, $k := k + 1$.

Ismételten megjegyezzük, hogy a Newton I. és a Newton II. algoritmus mindegyikében a $\mathbf{d}$ irányvektort ugyanannak az egyenletrendszernek a megoldásaként kapjuk. A Newton I. módszerben az egyenletrendszert valamilyen módszerrel oldjuk meg, a Newton II. módszerben pedig a megoldást az együtthatómátrix (Hesse mátrix) inverze segítségével határozzuk meg.

Példa:

Határozzuk meg az

$$f(x_1, x_2) = -(x_1^2 + x_2^2 - 2x_1 - 4x_2 + 6)^{-1}$$

függvény minimumát Newton módszerrel az $\mathbf{x}_1 = [0, 1]$ startvektorból kiindulva, de használjunk vonalmenti optimalizálást!

Megoldás:

Emlékeztetjük az olvasót, hogy ezt a feladatot a Newton módszer c. fejezetben megpróbáltuk megoldani a Newton módszerrel és azt tapasztaltuk, hogy a módszer nem konvergált. Most ugyanezt a feladatot próbáljuk megoldani a Newton módszer és a vonalmenti optimalizálás összekapcsolásával. A lineáris egyenletrendszer megoldásaként kapott $\mathbf{s}_1 = [-\frac{3}{5}, -\frac{3}{5}]$ vektort tehát most nem adjuk hozzá az $\mathbf{x}_1$ vektorhoz, hanem a $\mathbf{s}_1$ vektort csak egy irányvektorként használjuk és ebben az irányban elvégzünk egy egyváltozós optimalizálást. Célszerű a $\mathbf{d}_1$ irányvektort egész számokkal felírni, mert így az egyváltozós optimalizálási feladat megoldása egyszerűbbé válik, tehát legyen $\mathbf{d}_1 = [-1, -1]$. Az $\mathbf{x} = \mathbf{x}_1 + \lambda \mathbf{d}_1 = [-\lambda, 1 - \lambda]$ vektort behelyettesítve a célfüggvénybe az egyváltozós optimalizálási feladatot

$$\varphi(\lambda) = -\frac{1}{(-\lambda)^2 + (1 - \lambda)^2 - 2(-\lambda) - 4(1 - \lambda) + 6} \rightarrow \min!$$

A megoldás λ -ra $\lambda_1 = -1$, így $\mathbf{x}_2 = \mathbf{x}_1 + \lambda_1 \mathbf{d}_1 = [0, 1] + (-1)[-1, -1] = [1, 2]$. Tovább nem folytatjuk a megoldást, mert az $\mathbf{x}_2$ pontban a gradiens eltűnik. A $\nabla f(\mathbf{x}_2) = \mathbf{0}$ pedig azt jelenti, hogy a minimum szükséges feltétele teljesül az $\mathbf{x}_2$ pontban.

Példa:

Határozzuk meg az

$$f(x_1, x_2) = x_1^4 x_2^2 + 2x_1^2 x_2^2 + 17$$

függvény minimumát Newton módszerrel az $\mathbf{x}_1 = [1, -1]$ startvektorból kiindulva, de használjunk vonalmenti optimalizálást!

Megoldás:

Emlékeztetjük az olvasót, hogy ezt a feladatot a Newton módszer c. fejezetben elkezdjük megoldani Newton módszerrel, most a pedig a Newton módszert összekapcsoljuk a vonalmenti optimumkereséssel.

A gradiensvektor és a Hesse mátrix a következő:

$$\nabla f(\mathbf{x}) = \left[\begin{array}{c} 4x_1^3x_2^2 + 4x_1x_2^2 \\ 2x_2x_1^4 + 4x_2x_1^2 \end{array} \right], \quad \mathbf{H}(\mathbf{x}) = \left[\begin{array}{cc} 12x_1^2x_2^2 + 4x_2^2 & 8x_2x_1^3 + 8x_2x_1 \\ 8x_2x_1^3 + 8x_2x_1 & 2x_1^4 + 4x_1^2 \end{array} \right].$$

Ezeknek az $\mathbf{x}_1$ pontbeli értékeik a következők:

$$\nabla f(\mathbf{x}_1) = \left[\begin{array}{c} 8 \\ -6 \end{array} \right], \quad \mathbf{H}(\mathbf{x}_1) = \begin{array}{cc} 16 & -16 \\ -16 & 6 \end{array}.$$

A megoldandó lineáris egyenletrendszer az **irányvektorra**: $\mathbf{H}(\mathbf{x}_k)\mathbf{d}_k = -\nabla f(\mathbf{x}_k)$, amely a $\mathbf{d}_1 = [d_1, d_2]$ ismeretlen irányvektor két koordinátájára az alábbi:

$$\begin{aligned} 16d_1 - 16d_2 &= -8 \\ -16d_1 + 6d_2 &= 6 \end{aligned}$$

A megoldás, azaz az $\mathbf{x}_1$ vektorhoz tartozó $\mathbf{d}_1$ irányvektor $\mathbf{d}_1 = \left[-\frac{3}{10}, \frac{2}{10}\right]$, vagy az inverz segítségével való egyenletrendszer megoldás:

$$\mathbf{d}_1 = -\mathbf{H}(\mathbf{x}_1)^{-1}\nabla f(\mathbf{x}_1) = -\frac{1}{-160} \begin{bmatrix} 6 & 16 \\ 16 & 16 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 4 \\ -3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -\frac{3}{10} \\ \frac{2}{10} \end{bmatrix}.$$

Az $\mathbf{x}_2$ közelítést egy vonalmenti optimalizálással határozzuk meg. Célszerű az iránynak egész számot választani az egyszerűbb számolás miatt, így a $\mathbf{d}_1 = [-3, 2]$ irányvektorral dolgozunk.

A $\mathbf{d}_1$ irányban egy tetszőleges pont $\mathbf{x} = \mathbf{x}_1 + \lambda\mathbf{d}_1 = [1, -1] + \lambda[-3, 2] = [1 - 3\lambda, -1 + 2\lambda]$.

Az egyváltozós optimalizálási feladat:

$$\varphi(\lambda) = f(1 - 3\lambda, -1 + 2\lambda) = (1 - 3\lambda)^4(-1 + 2\lambda)^2 + 2(1 - 3\lambda)^2(-1 + 2\lambda)^2 \rightarrow \min!$$

Egy hatodfokú polinomnak a minimumát kell meghatározni, erre használhatjuk az egyváltozós minimumkereső módszerek valamelyikét. De most speciális ez a polinom, mert egyszerűen szorzattá alakítható:

$$\varphi(\lambda) = (1 - 3\lambda)^2(-1 + 2\lambda)^2((1 - 3\lambda)^2 + 2)$$

Minden tényező pozitív, így a függvény legkisebb értéke zérus lehet, amelyet a $\lambda_1^{(1)} = \frac{1}{3}$ és a $\lambda_1^{(2)} = \frac{1}{2}$ értékeknél vesz fel, így az $\mathbf{x}_2$ közelítésre az alábbiak adódnak: $\mathbf{x}_2^{(1)} = \left[0, -\frac{1}{3}\right]$ és az $\mathbf{x}_2^{(2)} = \left[-\frac{1}{2}, 0\right]$. Mindkettő optimumpont. A célfüggvény tüzetesebb vizsgálatával megállapítható, hogy minden olyan (x_1, x_2) vektor optimális megoldás, amelynél az x_1x_2 szorzat zérus.

Kvázi Newton típusú módszerek (BFGS és DFP módszerek) Az elv hasonló a Newton módszernél látottakhoz, csak itt a kvázi Newton módszerekkel határozzuk meg a d_k irányvektort és ezt nem adjuk hozzá közvetlenül az $\mathbf{x}_k$ vektorhoz, hanem a d_k vektort csupán egy iránynak használjuk, amely irányban elvágunk egy vonalmenti minimalizálást.

BFGS (Broyden-Fletcher-Goldfarb-Shanno) eljárás algoritmus:

Induló lépés ($k = 1$): Kiindulunk egy tetszőleges $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ vektorból és egy szimmetrikus pozitív definit $\mathbf{B}_k$ mátrixból.

Közbülső lépés:

1. Irányvektor meghatározása: Megoldjuk a $\mathbf{B}_k \mathbf{d}_k = -\nabla f(\mathbf{x}_k)$ lineáris egyenletrendszert $\mathbf{d}_k$ -ra.
2. Megoldjuk a $\min \{f(\mathbf{x}_k + \lambda \mathbf{d}_k) : \lambda \geq 0\}$ minimalizálási feladatot λ -ra, legyen az optimális megoldás λ_k .
3. Meghatározzuk a következő közelítést: $\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k + \lambda_k \mathbf{d}_k$.
4. Megállunk, ha $\|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| < \varepsilon$, egyébként folytatjuk az eljárást a következő sossal.
5. Meghatározzuk az alábbiakat

$$\begin{aligned} \mathbf{s}_k &= \mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k & \text{vagy} & & \mathbf{s}_k &= \lambda_k \mathbf{d}_k, \\ \mathbf{y}_k &= \nabla f(\mathbf{x}_{k+1}) - \nabla f(\mathbf{x}_k), \\ \mathbf{B}_{k+1} &= \mathbf{B}_k + \frac{\mathbf{y}_k \mathbf{y}_k^T}{\mathbf{y}_k^T \mathbf{s}_k} - \frac{(\mathbf{B}_k \mathbf{s}_k)(\mathbf{B}_k \mathbf{s}_k)^T}{(\mathbf{B}_k \mathbf{s}_k)^T \mathbf{s}_k}. \end{aligned}$$

6. Folytatjuk az eljárást, $k := k + 1$.

DFP (Davidon-Fletcher-Powell) eljárás algoritmus:

Induló lépés ($k = 1$): Kiindulunk egy tetszőleges $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ vektorból és egy szimmetrikus pozitív definit $\mathbf{D}_k$ mátrixból.

Közbülső lépés:

1. Irányvektor meghatározása: $\mathbf{d}_k = -\mathbf{D}_k \nabla f(\mathbf{x}_k)$.
2. Megoldjuk a $\min \{f(\mathbf{x}_k + \lambda \mathbf{d}_k) : \lambda \geq 0\}$ minimalizálási feladatot λ -ra, legyen az optimális megoldás λ_k .
3. Meghatározzuk a következő közelítést: $\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k + \lambda_k \mathbf{d}_k$.
4. Megállunk, ha $\|\mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k\| < \varepsilon$, egyébként folytatjuk az eljárást a következő sossal.
5. Meghatározzuk az alábbiakat

$$\begin{aligned} \mathbf{s}_k &= \mathbf{x}_{k+1} - \mathbf{x}_k & \text{vagy} & & \mathbf{s}_k &= \lambda_k \mathbf{d}_k, \\ \mathbf{y}_k &= \nabla f(\mathbf{x}_{k+1}) - \nabla f(\mathbf{x}_k), \\ \mathbf{D}_{k+1} &= \mathbf{D}_k + \frac{\mathbf{s}_k \mathbf{s}_k^T}{\mathbf{s}_k^T \mathbf{y}_k} - \frac{(\mathbf{D}_k \mathbf{y}_k)(\mathbf{D}_k \mathbf{y}_k)^T}{(\mathbf{D}_k \mathbf{y}_k)^T \mathbf{y}_k}. \end{aligned}$$

6. Folytatjuk az eljárást, $k := k + 1$.

Emlékeztetjük az olvasót, hogy a BFGS módszerben a $\mathbf{B}_k$ mátrix a Hesse mátrixot helyettesíti, míg a DFP módszerben a $\mathbf{D}_k$ mátrix a Hesse mátrix inverzét helyettesíti.

A következőkben az egyik leggyakrabban használt módszerre, a DFP módszerre vonatkozóan két tételt ismertetünk.

TÉTEL

Legyen $\mathbf{x}_1 \in \mathbb{R}^n$ tetszőleges vektor és $\mathbf{D}_1$ szimmetrikus pozitív definit mátrix. A DFP módszer alkalmazása esetén, ha $\nabla f(\mathbf{x}_k) \neq \mathbf{0}$, $k = 1, 2, \dots$, akkor igazak az alábbi állítások

- i) $\mathbf{d}_1, \mathbf{d}_2, \dots$ kereső vektorok javító (csökkenő) irányvektorok,
- ii) $\mathbf{D}_1, \mathbf{D}_2, \dots$ mátrixok szimmetrikus pozitív definit mátrixok.

Mielőtt a másik tételre rátérnénk definiáljuk a konjugált vektorok fogalmát.

Konjugált vektorok fogalma

Legyen $\mathbf{C}$ egy $n \times n$ -es szimmetrikus mátrix. A $\mathbf{v}_1, \mathbf{v}_2, \dots, \mathbf{v}_k \in \mathbb{R}^n$ vektorokat $\mathbf{C}$ -konjugáltaknak vagy egyszerűen konjugáltaknak nevezzük, ha lineárisan függetlenek és $\mathbf{v}_i^T \mathbf{C} \mathbf{v}_j = 0$ minden $i \neq j$ esetén.

Megjegyzés: Ha $\mathbf{C} = \mathbf{E}$, akkor ortogonális vektorokról beszélünk.

TÉTEL

Legyen a minimalizálandó függvény kvadratikus, azaz $f(\mathbf{x}) = \mathbf{c}\mathbf{x} + \frac{1}{2}\mathbf{x}^T \mathbf{H}\mathbf{x}$ és tegyük fel, hogy $\mathbf{H}$ szimmetrikus pozitív definit mátrix. Alkalmazzuk ennek a feladatnak a megoldására a DFP módszert, amelyben a kiindulásnál legyen $\mathbf{x}_1 \in \mathbb{R}^n$ tetszőleges vektor és $\mathbf{D}_1$ szimmetrikus pozitív definit mátrix. Végezzünk el n darab iterációt. Ha minden $k = 1, 2, \dots, n$ esetén $\nabla f(\mathbf{x}_k) \neq \mathbf{0}$, akkor igazak az alábbi állítások

- i) $\mathbf{d}_1, \mathbf{d}_2, \dots, \mathbf{d}_n$ kereső irányok $\mathbf{H}$ -konjugáltak,
- ii) $\mathbf{D}_{n+1} = \mathbf{H}^{-1}$,
- iii) $\mathbf{x}_{k+1}$ az optimális megoldás.

Példa:

Oldjuk meg az alábbi optimalizálási feladatot Broyden-Fletcher-Goldfarb-Shanno módszerrel!

$$f(x_1, x_2) = x_1^2 + x_2^2 - 3x_1 + 6 \rightarrow \min!$$

Legyen az $\mathbf{x}_1$ startvektor és a Hesse mátrixot helyettesítő $\mathbf{B}_1$ startmátrix az alábbi:

$$\mathbf{x}_1 = (2, 1), \quad \mathbf{B}_1 = \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix}.$$

Megoldás:

Előkészületként határozzuk meg a célfüggvény gradiensét

$$\nabla f(x_1, x_2) = \begin{bmatrix} 2x_1 - 3 \\ 2x_2 \end{bmatrix}.$$

1. lépés:

$$\mathbf{x}_1 = (2, 1), \quad \nabla f(\mathbf{x}_1) = (1, 2)$$

Az $\mathbf{x}_1$ vektorhoz tartozó irányvektor meghatározásához megoldandó egyenletrendszer ($\mathbf{B}_1 \mathbf{d}_1 = -\nabla f(\mathbf{x}_1)$):

$$\begin{aligned} 2d_1 + d_2 &= -1 \\ d_1 + d_2 &= -2 \end{aligned}$$

Az egyenletrendszer megoldása: $d_1 = 1$, $d_2 = -3$, így a keresett irányvektor $\mathbf{d}_1 = (1, -3)$.

$$\mathbf{x} = \mathbf{x}_1 + \lambda \mathbf{d}_1 = (2 + \lambda, 1 - 3\lambda)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(2 + \lambda, 1 - 3\lambda) = (2 + \lambda)^2 + (1 - 3\lambda)^2 - 3(2 + \lambda) + 6 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_1 = \frac{1}{4}$$

2. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = \mathbf{x}_1 + \lambda_1 \mathbf{d}_1 = (2, 1) + \frac{1}{4}(1, -3) = \left(\frac{9}{4}, \frac{1}{4}\right)$$

Most előkészítjük a $\mathbf{B}_2$ mátrix számítását.

$$\nabla f(\mathbf{x}_2) = \left(\frac{3}{2}, \frac{1}{2}\right)$$

$$\mathbf{s}_1 = \mathbf{x}_2 - \mathbf{x}_1 = \lambda_1 \mathbf{d}_1 = \left(\frac{1}{4}, -\frac{3}{4}\right)$$

$$\mathbf{y}_1 = \nabla f(\mathbf{x}_2) - \nabla f(\mathbf{x}_1) = \left(\frac{3}{2}, \frac{1}{2}\right) - (1, 2) = \left(\frac{1}{2}, -\frac{3}{2}\right)$$

$$\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1 = \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \frac{1}{4} \\ -\frac{3}{4} \end{bmatrix} = \frac{1}{4} \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 \\ -3 \end{bmatrix} = \frac{1}{4} \begin{bmatrix} -1 \\ -2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -\frac{1}{4} \\ -\frac{2}{4} \end{bmatrix}$$

Megjegyzés: Itt nem igaz, hogy $\mathbf{B}_k \mathbf{s}_k = -\nabla f(\mathbf{x}_k)$, csak akkor igaz, ha $\lambda_k = 1$.

Javasoljuk az olvasónak, hogy a törtértékű mátrixok és vektorok közötti műveleteknél a fenti kiemeléssel éljen, mert az egész számokkal való műveletvégzés kisebb hibalehetőséget rejt. A mátrix-vektor művelet végén az osztásról ne feledkezzen meg, amikor további számolást végzünk az eredménnyel, akkor nem is érdemes elvégezni az osztást.

$$\mathbf{y}_1 \mathbf{y}_1^T = \frac{1}{2} \begin{bmatrix} 1 \\ -3 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & -3 \end{bmatrix} = \frac{1}{4} \begin{bmatrix} 1 & -3 \\ -3 & 9 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{1}{4} & -\frac{3}{4} \\ -\frac{3}{4} & \frac{9}{4} \end{bmatrix}$$

$$\mathbf{y}_1^T \mathbf{s}_1 = \frac{1}{2} \begin{bmatrix} 1 & -3 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \frac{1}{4} \\ -\frac{3}{4} \end{bmatrix} = \frac{1}{8} 10 = \frac{5}{4}$$

$$(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)^T = \frac{1}{4} \begin{bmatrix} -1 \\ -2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -1 & -2 \end{bmatrix} = \frac{1}{16} \begin{bmatrix} 1 & 2 \\ 2 & 4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{1}{16} & \frac{1}{8} \\ \frac{1}{8} & \frac{1}{4} \end{bmatrix}$$

$$(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)^T \mathbf{s}_1 = \frac{1}{4} \begin{bmatrix} -1 & -2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \frac{1}{4} \\ -\frac{3}{4} \end{bmatrix} = \frac{1}{16} 5 = \frac{5}{16}$$

$$\begin{aligned} \mathbf{B}_2 &= \mathbf{B}_1 + \frac{\mathbf{y}_1 \mathbf{y}_1^T}{\mathbf{y}_1^T \mathbf{s}_1} - \frac{(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)^T}{(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)^T \mathbf{s}_1} = \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} + \frac{1}{\frac{5}{4}} \begin{bmatrix} 1 & -3 \\ -3 & 9 \end{bmatrix} - \frac{1}{\frac{5}{16}} \frac{1}{16} \begin{bmatrix} 1 & 2 \\ 2 & 4 \end{bmatrix} = \\ &= \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \frac{4}{5} & -\frac{12}{5} \\ -\frac{12}{5} & \frac{36}{5} \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} \frac{1}{5} & \frac{2}{5} \\ \frac{2}{5} & \frac{4}{5} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2 & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix} \end{aligned}$$

3. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = \left(\frac{9}{4}, \frac{1}{4}\right), \quad \nabla f(\mathbf{x}_2) = \left(\frac{3}{2}, \frac{1}{2}\right)$$

Az $\mathbf{x}_2$ vektorhoz tartozó irányvektor meghatározásához megoldandó egyenletrendszer ($\mathbf{B}_2 \mathbf{d}_2 = -\nabla f(\mathbf{x}_2)$):

$$\begin{aligned} 2d_1 &= -\frac{3}{2} \\ 2d_2 &= -\frac{1}{2} \end{aligned}$$

Az egyenletrendszer megoldása: $d_1 = -\frac{3}{4}$, $d_2 = -\frac{1}{4}$, így a keresett irányvektor $\mathbf{d}_2 = \left(-\frac{3}{4}, -\frac{1}{4}\right)$

A számítást nem folytatjuk tovább, hiszen a BFGS módszer lépéseit bemutattuk.

Feladat:

A gyakorlás kedvéért végezze el az egyváltozós optimalizálást, határozza meg az $\mathbf{x}_3$ vektort és a $\mathbf{B}_3$ mátrixot.

Példa:

Oldjuk meg az alábbi optimalizálási feladatot Davidon-Fletcher-Powell módszerrel!

$$f(x_1, x_2) = x_1^2 + 2x_1x_2 + 2x_2^2 - x_1 + x_2 + 5 \rightarrow \min!$$

Legyen az $\mathbf{x}_1$ startvektor és a Hesse mátrixot helyettesítő $\mathbf{D}_1$ startmátrix az alábbi:

$$\mathbf{x}_1 = (0, 0), \quad \mathbf{D}_1 = \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{bmatrix}.$$

Megoldás:

Előkészületként határozzuk meg a célfüggvény gradiensét

$$\nabla f(x_1, x_2) = \begin{bmatrix} 2x_1 + 2x_2 - 1 \\ 2x_1 + 4x_2 + 1 \end{bmatrix}.$$

1. lépés:

$$\mathbf{x}_1 = (0, 0), \quad \nabla f(\mathbf{x}_1) = (-1, 1)$$

Az $\mathbf{x}_1$ ponthoz tartozó irányvektor: $\mathbf{d}_1 = -\mathbf{D}_1 \nabla f(\mathbf{x}_1) = (1, -1)$

$$\mathbf{x} = \mathbf{x}_1 + \lambda \mathbf{d}_1 = (\lambda, -\lambda)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(\lambda, -\lambda) = \lambda^2 - 2\lambda + 5 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_1 = 1$$

2. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = \mathbf{x}_1 + \lambda_1 \mathbf{d}_1 = (\lambda_1, -\lambda_1) = (1, -1)$$

Most előkészítjük a $\mathbf{D}_2$ mátrix számítását.

$$\nabla f(\mathbf{x}_2) = (-1, -1)$$

$$\mathbf{s}_1 = \mathbf{x}_2 - \mathbf{x}_1 = \lambda_1 \mathbf{d}_1 = (1, -1)$$

$$\mathbf{y}_1 = \nabla f(\mathbf{x}_2) - \nabla f(\mathbf{x}_1) = (-1, -1) - (-1, 1) = (0, -2)$$

$$\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1 = \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0 \\ -2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 \\ -2 \end{bmatrix}$$

$$\mathbf{s}_1 \mathbf{s}_1^T = \begin{bmatrix} 1 \\ -1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & -1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix}$$

$$\mathbf{s}_1^T \mathbf{y}_1 = \begin{bmatrix} 1 & -1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0 \\ -2 \end{bmatrix} = 2$$

$$(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)^T = \begin{bmatrix} 0 \\ -2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0 & -2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 & 0 \\ 0 & 4 \end{bmatrix}$$

$$(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)^T \mathbf{y}_1 = \begin{bmatrix} 0 & -2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0 \\ -2 \end{bmatrix} = 4$$

$$\mathbf{D}_2 = \mathbf{D}_1 + \frac{\mathbf{s}_1 \mathbf{s}_1^T}{\mathbf{s}_1^T \mathbf{y}_1} - \frac{(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)^T}{(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)^T \mathbf{y}_1} = \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{bmatrix} + \frac{1}{2} \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix} - \frac{1}{4} \begin{bmatrix} 0 & 0 \\ 0 & 4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{3}{2} & -\frac{1}{2} \\ -\frac{1}{2} & \frac{1}{2} \end{bmatrix}$$

Az $\mathbf{x}_2$ ponthoz tartozó irányvektor: $\mathbf{d}_2 = -\mathbf{D}_2 \nabla f(\mathbf{x}_2) = (1, 0)$

$$\mathbf{x} = \mathbf{x}_2 + \lambda \mathbf{d}_2 = (1 + \lambda, -1)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(1 + \lambda, -1) = \lambda^2 - \lambda + 4 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_2 = \frac{1}{2}$$

3. lépés:

$$\mathbf{x}_3 = \mathbf{x}_2 + \lambda_2 \mathbf{d}_2 = (1 + \lambda_2, -1) = \left(\frac{3}{2}, -1\right)$$

Most előkészítjük a $\mathbf{D}_3$ mátrix számítását.

$$\nabla f(\mathbf{x}_3) = (0, 0).$$

Mivel az $\mathbf{x}_3$ közelítéshez tartozó gradiensvektor zérus, így befejezzük az eljárást. Az $\mathbf{x}_3 = (1.5, -1)$ pontban teljesül a minimum szükséges feltétele és a függvény konvex, így megkaptuk az optimális megoldást.

Mivel a minimalizálandó függvényünk kvadratikus és Hesse mátrixa pozitív definit, folytassuk tovább a számítást, hogy az algoritmushoz közölt tételek állításainak helyességét ellenőrizhessük.

$$\mathbf{s}_2 = \mathbf{x}_3 - \mathbf{x}_2 = \lambda_2 \mathbf{d}_2 = \left(\frac{1}{2}, 0\right)$$

$$\mathbf{y}_2 = \nabla f(\mathbf{x}_3) - \nabla f(\mathbf{x}_2) = (1, 1)$$

$$\mathbf{D}_2 \mathbf{y}_2 = \frac{1}{2} \begin{bmatrix} 3 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 \\ 1 \end{bmatrix} = \frac{1}{2} \begin{bmatrix} 2 \\ 0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 \\ 0 \end{bmatrix}$$

$$\mathbf{s}_2 \mathbf{s}_2^T = \frac{1}{2} \frac{1}{2} \begin{bmatrix} 1 \\ 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & 0 \end{bmatrix} = \frac{1}{4} \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{1}{4} & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$$

$$\mathbf{s}_2^T \mathbf{y}_2 = \frac{1}{2} \begin{bmatrix} 1 & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 \\ 1 \end{bmatrix} = \frac{1}{2}$$

$$(\mathbf{D}_2 \mathbf{y}_2)(\mathbf{D}_2 \mathbf{y}_2)^T = \begin{bmatrix} 1 \\ 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & 0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix}$$

$$(\mathbf{D}_2 \mathbf{y}_2)^T \mathbf{y}_2 = \begin{bmatrix} 1 & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 \\ 1 \end{bmatrix} = 1$$

$$\mathbf{D}_3 = \mathbf{D}_2 + \frac{\mathbf{s}_2 \mathbf{s}_2^T}{\mathbf{s}_2 \mathbf{y}_2^T} - \frac{(\mathbf{D}_2 \mathbf{y}_2)(\mathbf{D}_2 \mathbf{y}_2)^T}{(\mathbf{D}_2 \mathbf{y}_2)^T \mathbf{y}_2} = \begin{bmatrix} \frac{3}{2} & -\frac{1}{2} \\ -\frac{1}{2} & \frac{1}{2} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \frac{1}{2} & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & -\frac{1}{2} \\ -\frac{1}{2} & \frac{1}{2} \end{bmatrix}$$

Tovább már nem számolunk. A célfüggvény Hesse mátrixa

$$\mathbf{H} = \begin{bmatrix} 2 & 2 \\ 2 & 4 \end{bmatrix},$$

és ellenőrizhetjük a fenti tételek egyik állításának helyességét, miszerint a $\mathbf{D}_3$ mátrix a Hesse mátrix inverze.

Feladat:

Ellenőrizze le a tételben megfogalmazott további állítások helyességét is!

A Davidon-Fletcher-Powell módszer az egyik leggyakrabban alkalmazott eljárás, ezért az egyes lépések eredményeit a könnyebb tájékozódás kedvéért egy táblázatban összefoglalva is közöljük.

k	$\mathbf{x}_k$	$\nabla f(\mathbf{x}_k)$	$\mathbf{D}_k$	$\mathbf{d}_k$	$\mathbf{x}(\lambda)$	λ_k	s_k	$\mathbf{y}_k$
1	$\begin{bmatrix} 0 \\ 0 \end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix} -1 \\ 1 \end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix} 1 \\ -1 \end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix} \lambda \\ -\lambda \end{bmatrix}$	1	$\begin{bmatrix} 1 \\ -1 \end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix} 0 \\ -2 \end{bmatrix}$
2	$\begin{bmatrix} 1 \\ -1 \end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix} -1 \\ -1 \end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix} \frac{3}{2} & -\frac{1}{2} \\ -\frac{1}{2} & \frac{1}{2} \end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix} 1 \\ 0 \end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix} 1 + \lambda \\ -1 \end{bmatrix}$	$\frac{1}{2}$	$\begin{bmatrix} \frac{1}{2} \\ 0 \end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix} 1 \\ 1 \end{bmatrix}$
3	$\begin{bmatrix} \frac{3}{2} \\ -1 \end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix} 0 \\ 0 \end{bmatrix}$	$\begin{bmatrix} 1 & -\frac{1}{2} \\ -\frac{1}{2} & \frac{1}{2} \end{bmatrix}$					

Példa:

Oldjuk meg az alábbi optimalizálási feladatot Broyden-Fletcher-Goldfarb-Shanno módszerrel!

$$f(x_1, x_2) = x_1^2 - x_1x_2 + x_2^2 \rightarrow \min!$$

Legyen az $\mathbf{x}_1$ startvektor és a Hesse mátrixot helyettesítő $\mathbf{B}_1$ startmátrix az alábbi:

$$\mathbf{x}_1 = (1, -1), \quad \mathbf{B}_1 = \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix}.$$

Megoldás:

Előkészületként határozzuk meg a célfüggvény gradiensét

$$\nabla f(x_1, x_2) = \begin{bmatrix} 2x_1 - x_2 \\ -x_1 + 2x_2 \end{bmatrix}.$$

1. lépés:

$$\mathbf{x}_1 = (1, -1), \quad \nabla f(\mathbf{x}_1) = (3, -3)$$

Az $\mathbf{x}_1$ vektorhoz tartozó irányvektor meghatározásához megoldandó egyenletrendszer ($\mathbf{B}_1\mathbf{d}_1 = -\nabla f(\mathbf{x}_1)$):

$$\begin{aligned} 2d_1 + d_2 &= -3 \\ d_1 + d_2 &= 3 \end{aligned}$$

Az egyenletrendszer megoldása: $d_1 = -6$, $d_2 = 9$, így a keresett irányvektor $\mathbf{d}_1 = (-6, 9)$. Mivel irányvektorról van szó, a hossza nem játszik szerepet, ezért javasoljuk, hogy az egyváltozós optimalizálási feladatban a fele olyan hosszú $\mathbf{d}_1 = (-2, 3)$ irányvektort használjunk, így kisebb számokkal kell dolgozni.

$$\mathbf{x} = \mathbf{x}_1 + \lambda\mathbf{d}_1 = (1 - 2\lambda, -1 + 3\lambda)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(1 - 2\lambda, -1 + 3\lambda) = (1 - 2\lambda)^2 - (1 - 2\lambda)(-1 + 3\lambda) + (-1 + 3\lambda)^2$$

$$\lambda_1 = \frac{15}{38}$$

2. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = \mathbf{x}_1 + \lambda_1\mathbf{d}_1 = (1, -1) + \frac{15}{38}(-2, 3) = \left(\frac{8}{38}, \frac{7}{38}\right)$$

Most előkészítjük a $\mathbf{B}_2$ mátrix számítását.

$$\nabla f(\mathbf{x}_2) = \left(\frac{9}{38}, \frac{6}{38}\right)$$

$$\mathbf{s}_1 = \mathbf{x}_2 - \mathbf{x}_1 = \lambda_1\mathbf{d}_1 = \frac{15}{38}(-2, 3)$$

$$\mathbf{y}_1 = \nabla f(\mathbf{x}_2) - \nabla f(\mathbf{x}_1) = \left(\frac{9}{38}, \frac{6}{38}\right) - (3, -3) = \frac{15}{38}(-7, 8)$$

$$\mathbf{B}_1\mathbf{s}_1 = \frac{15}{38} \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -2 \\ 3 \end{bmatrix} = \frac{15}{38} \begin{bmatrix} -1 \\ 1 \end{bmatrix}$$

$$\mathbf{y}_1\mathbf{y}_1^T = \frac{15}{38} \frac{15}{38} \begin{bmatrix} -7 \\ 8 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -7 & 8 \end{bmatrix} = \frac{15}{38} \frac{15}{38} \begin{bmatrix} 49 & -56 \\ -56 & 64 \end{bmatrix}$$

$$\mathbf{y}_1^T\mathbf{s}_1 = \frac{15}{38} \frac{15}{38} \begin{bmatrix} -7 & 8 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -2 \\ 3 \end{bmatrix} = \frac{15}{38} \frac{15}{38} 38 = \frac{15}{38} 15$$

$$(\mathbf{B}_1\mathbf{s}_1)(\mathbf{B}_1\mathbf{s}_1)^T = \frac{15}{38} \frac{15}{38} \begin{bmatrix} -1 \\ 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -1 & 1 \end{bmatrix} = \frac{15}{38} \frac{15}{38} \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix}$$

$$(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)^T \mathbf{s}_1 = \frac{15}{38} \frac{15}{38} \begin{bmatrix} -1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -2 \\ 3 \end{bmatrix} = \frac{15}{38} \frac{15}{38} 5$$

$$\begin{aligned} \mathbf{B}_2 &= \mathbf{B}_1 + \frac{\mathbf{y}_1 \mathbf{y}_1^T}{\mathbf{y}_1^T \mathbf{s}_1} - \frac{(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)^T}{(\mathbf{B}_1 \mathbf{s}_1)^T \mathbf{s}_1} = \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} + \frac{\frac{15}{38} \frac{15}{38}}{\frac{15}{38} \frac{15}{38} 5} \begin{bmatrix} 49 & -56 \\ -56 & 64 \end{bmatrix} - \frac{\frac{15}{38} \frac{15}{38}}{\frac{15}{38} \frac{15}{38} 5} \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix} = \\ &= \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \frac{49}{38} & -\frac{56}{38} \\ -\frac{56}{38} & \frac{64}{38} \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} \frac{1}{5} & -\frac{1}{5} \\ -\frac{1}{5} & \frac{1}{5} \end{bmatrix} = \frac{1}{190} \begin{bmatrix} 587 & -52 \\ -52 & 472 \end{bmatrix} \end{aligned}$$

3. lépésben először az $\mathbf{x}_2$ vektorhoz tartozó $\mathbf{d}_2$ irányvektort kell meghatározni a $\mathbf{B}_2 \mathbf{d}_2 = -\nabla f(\mathbf{x}_2)$ egyenletrendszer megoldásával, majd az iránymenti optimalizálás következik. A számítást nem folytatjuk tovább, hiszen a BFGS módszer lépéseit ezzel is bemutattuk.

Feladat:

A gyakorlás kedvéért határozza meg az irányvektort, végezze el az egyváltozós optimalizálást, majd határozza meg az $\mathbf{x}_3$ vektort és a $\mathbf{B}_3$ mátrixot.

Példa:

Oldjuk meg az előző optimalizálási feladatot Davidon-Fletcher-Powell módszerrel!

$$f(x_1, x_2) = x_1^2 - x_1 x_2 + x_2^2 \rightarrow \min!$$

Legyen az $\mathbf{x}_1$ startvektor és a Hesse mátrixot helyettesítő $\mathbf{D}_1$ startmátrix az alábbi:

$$\mathbf{x}_1 = (1, -1), \quad \mathbf{D}_1 = \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix}.$$

Megoldás:

Előkészületként határozzuk meg a célfüggvény gradiensét

$$\nabla f(x_1, x_2) = \begin{bmatrix} 2x_1 - x_2 \\ -x_1 + 2x_2 \end{bmatrix}.$$

1. lépés:

$$\mathbf{x}_1 = (1, -1), \quad \nabla f(\mathbf{x}_1) = (3, -3)$$

$$\text{Az } \mathbf{x}_1 \text{ ponthoz tartozó irányvektor: } \mathbf{d}_1 = -\mathbf{D}_1 \nabla f(\mathbf{x}_1) = - \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 3 \\ -3 \end{bmatrix} = (-3, 0)$$

Az egyszerűség kedvéért most is használhatjuk a rövidebb irányvektort, legyen ez $\mathbf{d}_1 = (-1, 0)$.

$$\mathbf{x} = \mathbf{x}_1 + \lambda \mathbf{d}_1 = (1, -1) + \lambda(-1, 0) = (1 - \lambda, -1)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(1 - \lambda, -1) = (1 - \lambda)^2 - (1 - \lambda)(-1) + (-1)^2 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_1 = \frac{3}{2}$$

2. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = \mathbf{x}_1 + \lambda_1 \mathbf{d}_1 = \frac{1}{2}(-1, -2)$$

Most előkészítjük a $\mathbf{D}_2$ mátrix számítását.

$$\nabla f(\mathbf{x}_2) = \frac{3}{2}(0, -1)$$

$$\mathbf{s}_1 = \mathbf{x}_2 - \mathbf{x}_1 = \lambda_1 \mathbf{d}_1 = \frac{3}{2}(-1, 0)$$

$$\mathbf{y}_1 = \nabla f(\mathbf{x}_2) - \nabla f(\mathbf{x}_1) = (0, -\frac{3}{2}) - (3, -3) = \frac{3}{2}(-2, 1)$$

$$\begin{aligned}\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1 &= \frac{3}{2} \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -2 \\ 1 \end{bmatrix} = \frac{3}{2} \begin{bmatrix} -3 \\ -1 \end{bmatrix} \\ \mathbf{s}_1 \mathbf{s}_1^T &= \frac{3}{2} \frac{3}{2} \begin{bmatrix} -1 \\ 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -1 & 0 \end{bmatrix} = \frac{3}{2} \frac{3}{2} \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix} \\ \mathbf{s}_1^T \mathbf{y}_1 &= \frac{3}{2} \frac{3}{2} \begin{bmatrix} -1 & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -2 \\ 1 \end{bmatrix} = \frac{3}{2} \frac{3}{2} 2 \\ (\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)^T &= \frac{3}{2} \frac{3}{2} \begin{bmatrix} -3 \\ -1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -3 & -1 \end{bmatrix} = \frac{3}{2} \frac{3}{2} \begin{bmatrix} 9 & 3 \\ 3 & 1 \end{bmatrix} \\ (\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)^T \mathbf{y}_1 &= \frac{3}{2} \frac{3}{2} \begin{bmatrix} -3 & -1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -2 \\ 1 \end{bmatrix} = \frac{3}{2} \frac{3}{2} 5\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\mathbf{D}_2 &= \mathbf{D}_1 + \frac{\mathbf{s}_1 \mathbf{s}_1^T}{\mathbf{s}_1^T \mathbf{y}_1} - \frac{(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)^T}{(\mathbf{D}_1 \mathbf{y}_1)^T \mathbf{y}_1} = \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} + \frac{\frac{3}{2} \frac{3}{2}}{\frac{3}{2} \frac{3}{2} 2} \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix} - \frac{\frac{3}{2} \frac{3}{2}}{\frac{3}{2} \frac{3}{2} 5} \begin{bmatrix} 9 & 3 \\ 3 & 1 \end{bmatrix} = \\ &= \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \frac{3}{2} & 0 \\ 0 & 0 \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} \frac{9}{5} & \frac{3}{5} \\ \frac{3}{5} & \frac{1}{5} \end{bmatrix} = \frac{1}{10} \begin{bmatrix} 17 & 4 \\ 4 & 8 \end{bmatrix}\end{aligned}$$

3. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = \frac{1}{2}(-1, -2), \quad \nabla f(\mathbf{x}_2) = \frac{3}{2}(0, -1)$$

$$\text{Az } \mathbf{x}_2 \text{ ponthoz tartozó irányvektor: } \mathbf{d}_2 = -\mathbf{D}_2 \nabla f(\mathbf{x}_2) = -\frac{1}{10} \frac{3}{2} \begin{bmatrix} 17 & 4 \\ 4 & 8 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0 \\ -1 \end{bmatrix} =$$

$$\frac{3}{10} \begin{bmatrix} 1 \\ 2 \end{bmatrix}$$

Az egyszerűség kedvéért most is használhatjuk a rövidebb irányvektort, legyen ez $\mathbf{d}_2 = (1, 2)$.

$$\mathbf{x} = \mathbf{x}_2 + \lambda \mathbf{d}_2 = \frac{1}{2}(-1, -2) + \lambda(1, 2) = (\lambda - \frac{1}{2}, 2\lambda - 1)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(\lambda - \frac{1}{2}, 2\lambda - 1) = (\lambda - \frac{1}{2})^2 - (\lambda - \frac{1}{2})(2\lambda - 1) + (2\lambda - 1)^2 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_2 = \frac{1}{2}$$

4. lépés:

$$\mathbf{x}_3 = \mathbf{x}_2 + \lambda_2 \mathbf{d}_2 = (0, 0)$$

Most előkészítjük a $\mathbf{D}_3$ mátrix számítását.

$$\nabla f(\mathbf{x}_3) = (0, 0).$$

Mivel az $\mathbf{x}_3$ közelítéshez tartozó gradiensvektor zérus, így befejezzük az eljárást. Az $\mathbf{x}_3 = (0, 0)$ pontban teljesül a minimum szükséges feltétele és a függvény konvex, így megkaptuk az optimális megoldást.

Konjugált gradiens módszer (Fletcher, Reeves) Az irány megválasztására eddig sok módszert láttunk, a gradiens módszerben $\mathbf{d}_k = -\nabla f(\mathbf{x}_k)$, a DFP módszerben $\mathbf{d}_k = -\mathbf{D}_k \nabla f(\mathbf{x}_k)$. A DFP módszer úgy is felfogható, hogy nem a legnagyobb csökkenés irányába mutató vektort használjuk irányvektornak, hanem annak egy mátrix-szal szorzott transzformáltját. A konjugált gradiens módszerben sem a gradiens vektor (-1) -szeresét használjuk irányvektornak, hanem ahhoz egy vektort adunk hozzá, amely az előző lépésben használt irányvektor irányába mutat, képletben

$$\mathbf{d}_{k+1} = -\nabla f(\mathbf{x}_{k+1}) + \alpha_k \mathbf{d}_k.$$

Több módszer ismert az α_k szorzóra, Fletcher és Reeves az alábbi szorzót javasolta

$$\alpha_k = \frac{\|\nabla f(\mathbf{x}_{k+1})\|^2}{\|\nabla f(\mathbf{x}_k)\|^2}.$$

Fletcher-Reeves módszer algoritmus:

Induló lépés ($k = 1$): Kiindulunk egy tetszőleges $\mathbf{x}_k \in \mathbb{R}^n$ vektorból és a $\mathbf{d}_k = -\nabla f(\mathbf{x}_k)$ irányvektorból.

Közbülső lépés:

1. Megállunk, ha $\|\nabla f(\mathbf{x}_k)\| < \varepsilon$, egyébként folytatjuk az eljárást a következő sorral.
2. Megoldjuk a $\min \{f(\mathbf{x}_k + \lambda \mathbf{d}_k) : \lambda \geq 0\}$ minimalizálási feladatot λ -ra, legyen az optimális megoldás λ_k .
3. Meghatározzuk a következő közelítést: $\mathbf{x}_{k+1} = \mathbf{x}_k + \lambda_k \mathbf{d}_k$.
4. Irányvektor meghatározása: $\mathbf{d}_{k+1} = -\nabla f(\mathbf{x}_{k+1}) + \frac{\|\nabla f(\mathbf{x}_{k+1})\|^2}{\|\nabla f(\mathbf{x}_k)\|^2} \mathbf{d}_k$.
5. Folytatjuk az eljárást, $k := k + 1$.

TÉTEL

Legyen a minimalizálandó függvény kvadratikus, azaz $f(\mathbf{x}) = \mathbf{c}\mathbf{x} + \frac{1}{2}\mathbf{x}^T \mathbf{H}\mathbf{x}$. Alkalmazzuk ennek a feladatnak a megoldására a Fletcher-Reeves módszert, amelyben a kiinduláskor legyen $\mathbf{x}_1 \in \mathbb{R}^n$ tetszőleges vektor és $\mathbf{d}_1 = -\nabla f(\mathbf{x}_1)$. Végezzünk el n darab iterációt. Ha minden $k = 1, 2, \dots, n$ esetén $\nabla f(\mathbf{x}_k) \neq \mathbf{0}$, akkor igazak az alábbi állítások

- i) $\mathbf{d}_1, \mathbf{d}_2, \dots, \mathbf{d}_n$ kereső irányok $\mathbf{H}$ -konjugáltak,
- ii) $\mathbf{d}_1, \mathbf{d}_2, \dots, \mathbf{d}_n$ kereső irányok javító (csökkenő) irányok,
- iii) $\alpha_k = \frac{\|\nabla f(\mathbf{x}_{k+1})\|^2}{\|\nabla f(\mathbf{x}_k)\|^2} = \frac{\mathbf{d}_k^T \mathbf{H} \nabla f(\mathbf{x}_{k+1})}{\mathbf{d}_k^T \mathbf{H} \mathbf{d}_k}$, $k = 1, 2, \dots, n$.

Példa:

Oldjuk meg az alábbi optimalizálási feladatot Fletcher-Reeves módszerrel. Legyen az $\mathbf{x}_1 = (0, 0)$ a startvektor és legyen $\varepsilon = 0.005$ a pontossági tűrés.

$$f(x_1, x_2) = x_1^2 + 2x_1x_2 + 2x_2^2 - x_1 + x_2 + 5 \rightarrow \min!$$

Megoldás:

Előkészületként határozzuk meg a célfüggvény gradiensét

$$\nabla f(x_1, x_2) = \begin{bmatrix} 2x_1 + 2x_2 - 1 \\ 2x_1 + 4x_2 + 1 \end{bmatrix}$$

1. lépés:

Az első lépés mindig megegyezik a gradiens módszerrel, mivel ekkor még nincs előző irányvektorunk.

$$\mathbf{x}_1 = (0, 0), \quad \mathbf{d}_1 = -\nabla f(\mathbf{x}_1) = (1, -1), \quad \mathbf{x} = \mathbf{x}_1 + \lambda \mathbf{d}_1 = (\lambda, -\lambda)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(\lambda, -\lambda) = \lambda^2 - 2\lambda + 5 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_1 = 1$$

2. lépés:

$$\mathbf{x}_2 = \mathbf{x}_1 + \lambda_1 \mathbf{d}_1 = (\lambda_1, -\lambda_1) = (1, -1), \quad \nabla f(\mathbf{x}_2) = (-1, -1)$$

Ettől a lépéstől térünk el a gradiens módszertől, mert az irányvektor meghatározása kissé bonyolultabb.

Ehhez számítsuk ki a két utolsó közelítéshez tartozó gradiensek hosszának négyzetét:

$$\|\nabla f(\mathbf{x}_1)\|^2 = 2, \quad \|\nabla f(\mathbf{x}_2)\|^2 = 2$$

Az új irányvektor

$$\mathbf{d}_2 = -\nabla f(\mathbf{x}_2) + \frac{\|\nabla f(\mathbf{x}_2)\|^2}{\|\nabla f(\mathbf{x}_1)\|^2} \mathbf{d}_1 = -(-1, -1) + \frac{2}{2}(1, -1) = (2, 0)$$

$$\mathbf{x} = \mathbf{x}_2 + \lambda \mathbf{d}_2 = (1 + 2\lambda, -1)$$

Az egyváltozós optimalizálási feladat és megoldása:

$$\varphi(\lambda) = f(1 + 2\lambda, -1) = 4\lambda^2 - 2\lambda + 4 \rightarrow \min!$$

$$\lambda_2 = \frac{1}{4}$$

3. lépés:

$$\mathbf{x}_3 = \mathbf{x}_2 + \lambda_2 \mathbf{d}_2 = \left(\frac{3}{2}, -1\right), \quad \mathbf{d}_3 = -\nabla f(\mathbf{x}_3) = (0, 0).$$

Mivel az $\mathbf{x}_3$ közelítéshez tartozó gradiensvektor zérus, így befejezzük az eljárást. Az $\mathbf{x}_3 = (1.5, -1)$ pontban teljesül a minimum szükséges feltétele és a függvény konvex, így megkaptuk az optimális megoldást.

Mivel a minimalizálandó függvényünk kvadratikus, így érvényesek a Fletcher-Reeves módszerre a fentebb közölt tétel állításai.

Feladat:

Ellenőrizze le a tételben megfogalmazott állítások helyességét.

Végül az egyváltozós optimalizálási feladat megoldásáról kell szólnunk. A példákban úgy oldottuk meg az egyváltozós minimalizálást, hogy a $\varphi'(\lambda) = 0$ stacionárius egyenletet megoldottuk és ellenőriztük a minimum $\varphi''(\lambda) > 0$ elégséges feltételét. A példákban a $\varphi(\lambda)$ függvény differenciálható volt. Amennyiben nem differenciálható a függvény vagy a stacionárius egyenlet túl bonyolult, akkor a korábbi fejezetben tárgyalt egyváltozós minimumkereső eljárások valamelyikével kell elvégezni az egyváltozós minimalizálást (leginkább a Golden section módszert használják). Ezekben a módszerekben szükségünk van egy bizonytalansági intervallumra és a függvényre kvázikonvexitást írtunk elő. Az $[a, b]$ bizonytalansági intervallum baloldali végpontját 0-ra választjuk, hiszen az adott $\mathbf{x}_k$ ponttól kell a $\varphi(\lambda) = f(\mathbf{x}_k + \lambda \mathbf{d}_k)$ függvény minimumát meghatározni. A jobboldali végpont megválasztása már körülményesebb, választhatjuk például 1-re. Nem biztos azonban, hogy a $\varphi(\lambda)$ függvény a $[0, 1]$ bizonytalansági intervallumban kvázikonvex. Nagyobb az esélyünk erre, ha kisebb intervallumot választunk. Ha a függvény menetéről van valami ismeretünk, akkor könnyebb a döntés. Amennyiben a függvény kvázikonvex és a bizonytalansági intervallum belsejében lévő pontra adódik a minimum, akkor biztosak lehetünk abban, hogy az adott irányban megtaláltuk a minimumpontot. Ha a minimumpont valamelyik végpontra adódik, akkor nem lehetünk biztosak afelől, hogy a minimumpontot találtuk meg, mert az intervallumon kívül is lehet a minimumpont. Ha a jobboldali végpont adódott, akkor az új kezdő bizonytalansági intervallumra az $[1, 2]$ -t választjuk. Ha a baloldali végpont adódott, akkor az új kezdő bizonytalansági intervallumra a $[-1, 0]$ -t választjuk. Ebben a intervallumban is elvégezzük az egyváltozós optimalizálást és szükség esetén további új kezdő intervallumot adunk meg.